

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра Центральної та Східної Європи і
спеціальних галузей історичної науки

**ДИПЛОМНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО
(БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**Встановлення радянської влади на Станіславщині
в 1939–1941 рр.**

Виконала:
студентка IV курсу, ІА-41 групи
Спеціальності
032 Історія і археологія
(шифр і назва спеціальності)
Андріяшко Христина Миколаївна
(прізвище та ініціали студента)
Керівник ____ Комар В. Л. ____
(прізвище та ініціали)
Рецензент ____ Пилипів І. В. ____
(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень.....	3
Вступ.....	4
Розділ 1. Радянський окупаційний режим на Станіславщині	15
Розділ 2. Суспільно-політичні перетворення у Станіславі й області	31
Розділ 3. Соціально-економічні та культурні наслідки радянізації	47
Висновки.....	65
Список використаних джерел.....	67
Додаток А.	81
Додаток Б.	82
Додаток В.....	84
Додаток Г.....	86
Додаток Д.....	87

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

БУНД – Єврейська соціалістична партія.

ВП – Військо польське.

ГДА СБ України – Галузевий державний архів Служби Безпеки України

ГШ – Генеральний штаб.

ДТСААФ – Добровільне товариство сприяння армії, авіації і флоту

КПЗУ – Комуністична партія Західної України.

КСМ – Комуністична спілка молоді.

ЛКСМУ – Ленінська комуністична спілка молоді України

ЛРЗ – Локомотиво-ремонтний завод

НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ.

НКДБ – Народний комісаріат державної безпеки.

НКШС – Народний комісаріат шляхів сполучення.

ОУН – Організація українських націоналістів.

ППС – Польська партія соціалістична.

РГ – Робітнича гвардія.

Сексот – секретний агент поліції.

«СЕЛЬРОБ» – Українське селянсько-робітниче соціалістичне об'єднання.

Тов. – товариш

УНДО – Українське національно-демократичне об'єднання.

УНР – Українська Народна Республіка.

УНО – Українська народна обнова.

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка.

УСДП – Українська соціал-демократична партія.

УСРП – Українська соціал-радикальна партія.

ФНС – Фронт національної єдності.

ЦК КП(б)У – Центральний комітет Комуністичної партії (більшовиків)
України.

ВСТУП

Актуальність теми. Всебічне дослідження історії міста Івано-Франківська, який раніше відомий як Станіславів і Станіслав, займає важливе місце в історичній пам'яті українського народу. Воно неможливе без вивчення радянського періоду 1939–1941 рр., адже тоді в суспільно-політичному житті Станіслава відбулися кардинальні зміни, які вплинули на демографічну структуру населення і весь подальший розвиток міста. Станіслав став ареною радянських політичних експериментів, який мав стати прикладом для інших західноукраїнських земель в радянзації краю й націоналізації економіки. Обрана тема має також наукову актуальність, оскільки місто Станіслав значно менше досліджена порівняно з радянизацією Львова. До того ж в сучасній українській історіографії відсутнє комплексне дослідження історії Станіслава згаданого періоду.

Об'єктом дослідження є політика радянської окупаційної влади на Станіславщині в 1939–1941 рр.

Предметом дослідження виступають зміни в суспільно-політичному, соціально-економічному та культурно-релігійному житті міста Станіслава й області.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1939–1941 рр. Нижня межа – 19 вересня 1939 р. – це вторгнення Червоної армії і радянської влади на територію Станіславівського воєводства, яке за радянської окупації було перейменоване в Станіславську область. Верхня межа – це початок німецько-радянської війни 22 червня 1941 р., коли влада у Станіславі змінилася на німецьку окупаційну.

Географічні рамки дослідження обмежуються Прикарпаттям як історико-географічним регіоном України, що в адміністративному плані співпадає з територією сучасної Івано-Франківської області. У міжвоєнній Польщі з 1920 р. існувало Станіславівське воєводство з центром у місті Станіславів (Stanisławów) [5, с. 4]. 14 грудня 1939 р. указом Президії Верховної Ради СРСР було утворено Станіславську область у складі Української РСР, а місто Станіслав стало її центром. Слід зауважити, що у 1939–1941 рр. в

документах і матеріалах радянської доби одночасно вживаються назви «Станіслав» і «Станіславів». У нашій роботі для досліджуваного періоду 1939 – 1941 рр. переважно вживається назва Станіслав.

Мета дослідження – провести комплексний аналіз політичного і соціально-економічного становища Станіслава в 1939–1941 рр. У відповідності до мети визначено такі завдання:

- розкрити процес радянської окупації Станіславщини;
- з’ясувати характер і суть суспільних перетворень на Станіславщині;
- показати реакцію місцевого населення на окупацію;
- розкрити політику радянського керівництва щодо УГКЦ і ОУН;
- показати зміни в економіці та культурному житті Станіслава і області;
- виявити соціальні й національні зміни на Станіславщині.

Методологічною основою дослідження є принципи історизму, об’єктивності, багатофакторності, які дозволяють вивчати складні суспільні явища, конкретні події і факти в їх динаміці. При написанні дипломної роботи авторка використовувала загальнонаукові методи: проблемно-хронологічний та порівняльно-історичний.

Джерельна база дослідження. У роботі використано збірники документів, які були надруковані в радянський період. Серед них особливо цінними для нас стали «Боротьба за возз’єднання Західної України з Українською РСР 1917 – 1939: Збірник док. і мат. К.: Наукова думка, 1979. [1], «Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз’єднання з Радянською Україною. Документи та матеріали (1921–1939). Івано-Франківськ: Вища школа, 1957» [2], «Возз’єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною за заг. ред. Ю. Ю. Сливки. Київ: Наукова думка. 1989» [3], «З історії колективізації сільського господарства західних областей Української РСР. за ред. М. К. Івасюти» [6], «З історії революційного руху у Львові 1917–1939 рр» [7], «Становище трудящих Львова. 1917–1939 рр.» [16]. Документи і матеріали у цих збірниках були підібрані тенденційно й характеризували важке соціально-економічне становище українських селян під гнітом панської Польщі; боротьбу трудящих мас за возз’єднання

західноукраїнських земель з УРСР під керівництвом КПЗУ; а також як відбувався так званий визвольний похід Червої армії в Західну Україну, починаючи з 17 березня 1939 р. Загалом для вивчення документальних свідчень так званого «золотого вересня 1939 р.» необхідно застосовувати критичний підхід і розуміти ідейну комуністичну спрямованість аналізованих збірників документів. Однак, незважаючи на їх ідеологічну заангажованість, ці документальні збірники при застосуванні критичного підходу представляють для нас важливе джерело з досліджуваної теми.

У роботі використано збірники документів, які вийшли друком у відродженій Україні. Серед них: «Депортації українців та поляків: кінець 1939 – початок 50-х років (до 50-річчя операції «Вісла»). Упорядник Ю. Сливка» [4], «Друга світова війна в історичній пам'яті України: матеріали Українського інституту національної пам'яті» [5], «Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. Т. 1: (1939–1953)» [9], «Радянські органи державної безпеки у 1939 – червні 1941 р.: документи ГДА СБ України. Упорядн. В. Даниленко» [13], «Україна у ХХ столітті (1900–2000 рр.). Збірник документів і матеріалів» [17], «Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті. Документи і матеріали. Упорядники Т. Гунчак» [18], «Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті» [19]. У документальних збірниках, які були надруковані за часи незалежної України більша увага була приділена матеріалам з національно-визвольної боротьби українського народу, зокрема в Західній Україні. Найбільший дослідницький інтерес серед цих документів для нас становлять документи Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБ України) [13].

Для розкриття теми дослідження найбільш цінним для нашого дослідження став збірник документів: «Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали. Том 2. Книга 1 (1939–1945). Івано-Франківськ, 2009. 600 с.» [19]. У цьому збірнику документів підібрано матеріали, які характеризують розгортання українського визвольного руху на Прикарпатті в період радянізації західноукраїнських земель (1 вересня 1939 р. – 22 червня 1941 р.). Зі згаданого збірника загалом використано 55-ть

документів радянських органів влади [25–79], зокрема: аналітичні довідки, доповідні записки, накази НКВС СРСР, постанови військової ради Українського фронту, спецповідомлення народних комісарів внутрішніх справ СРСР і УРСР, декларації, виступів начальників управлінь НКВС і НКДБ Станіславської області, протоколи допитів членів ОУН і священиків УГКЦ, телефонограми, вказівки, директиви, доповідні, довідки, директивні листи, повідомлення, накази, записки, огляди діяльності, ордери, постанови, протоколи засідань бюро Станіславівського обкому КП(б)У, роз'яснення, спецповідомлення, спогади, стенограми, шифротелеграми тощо.

Для розкриття теми дослідження були використані документи, опубліковані в діаспорі: «Західна Україна під большевиками. IX. 1939 – VI. 1941» [8]. Цей збірник за редакцією Мілени Рудницької був надрукований у видавництві Наукового товариства ім. Т. Шевченка в Нью-Йорку в 1958 р. Зрозуміло, що підбірка документів у ньому відрізнялася від радянських видань. Українці в діаспорі акцентували увагу на загарбницькому характері радянського вторгнення, арештах і ув'язненнях місцевих українців та національно-визвольній боротьбі українського народу. На протистоянні українських націоналістів з радянською владою наголошували автори збірника документів «ОУН у світлі постанов Великих Зборів, конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр.» [11], який став частиною видання закордонних частин ОУН і вийшов друком в 1955 р. Особливістю вищеназваних збірників була їх ідейна спрямованість на побудову соборної незалежної України, тому матеріали в них відображають боротьбу українців за своє національне визволення. Огляд діаспорних збірників документів присвячених обраній тематиці завершує книга Миколи Сивіцького «Історія польсько-українських конфліктів. Другий том» [15]. Він як українець і громадянин Польщі болісно пережив гоніння на українську меншину і греко-католицьку церкву в період Польської народної республіки (ПНР). Тому в документах, зібраних ним, відображені складні сторінки польсько-українських відносин у зазначений період.

У роботі використано документальні збірки, видані польськими істориками [21–24].

Неоціненним джерелом для нашого дослідження є спогади Тадеуша Ольшанського, який народився в Станиславові, здобув освіту і пережив тут радянську і німецьку окупації. У своїй книзі під назвою «Колись у Станиславові...», яку з польської переклала випускниця філологічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника – Наталія Ткачик, він поділився спогадами із життя воєнного міста у контексті того, що відбувалося на станіславівських вулицях в часи міжвоєнної Польщі і Другої світової війни. Спогади наповнені сумом по тому польському Станиславові, який зникнув у лихолітті війни й повоєнних роках. Бо навіть ті 12 тис. поляків, які збереглися із довоєнних 28 тис., після війни не захотіли жити в радянському Станіславі. Вони добре розуміли, що їх чекає в СРСР і скориставшись акціями з обміну населенням між УРСР і народною Польщею 1944 – 1946 рр., назавжди покинули свої помешкання і майно в Станиславові та виїхали до Польщі [83, с. 254].

Стан наукової розробки теми. Дослідження згаданої теми розпочалися ще в радянський період. Загалом радянські історики більшої уваги приділяли соціально-економічній історії, як приклад: «Історія народного господарства Української РСР: [у 3 т.], 4-х кн. / гол. редкол. І. І. Лукінов [104]. У працях радянських істориків описувані в роботі події однозначно трактувалися як «визвольний похід Червоної армії на західноукраїнські й західнобілоруські землі», «визволення західних українців з-під гніту панської Польщі», «возз'єднання Західної України з Українською РСР», «торжество історичної справедливості» тощо [87, 128]. Значна увага приділялася діяльності комуністичної партії і комсомолу Західній Україні. Також у працях радянської доби висвітлювалися досягнення в народногосподарській і культурно-освітній сферах, при одночасному замовчуванні реперсій і депортацій місцевих українців, євреїв та поляків.

Після здобуття Україною незалежності в 1991 р. відбувся перелом в оцінці подій минулого. Українські історики поступово відмовлялися від

стереотипів марксистсько-ленінської методології й щораз критичніше оцінювали «здобутки» радянського періоду. Так поступово відбувся перелом в оцінці минулого, що відобразилося в працях В. Ковалюка, що були надруковані в «Українському історичному журналі», зокрема «Культурологічні та духовні аспекти «радянзації» Західної України. (вересень 1939–червень 1941 рр.)» за 1992. № 2–3 [107] і «Західна Україна на початку Другої світової війни» за 1991 р. № 9. [108]. У праці Б. О. Яроша вже прозвучала оцінка радянзації як «Тоталітарний режим на західноукраїнських землях» [131].

Слід окремо виділити узагальнюючі праці провідних українських істориків, у яких були сформовані концептуальні засади досліджень істориків новітньої доби. Іван Білас у 1994 р. видав узагальнюючі праці під назвою «Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953 : сусп.-політ. та іст.-прав. аналіз: у 2 кн.» [90, 91], а також документи і матеріали під назвою «Репресивно-каральна система в Україні [92]. У той період побачила світ праця українського вченого з Чернівців П. П. Брицького «Україна у Другій світовій війні (1939–1945 рр.)» [95]. Це були одні з перших праць, присвячених обраній темі, які неможливо обійти при аналізі стану наукової розробки проблеми.

Українські історики на зорі незалежності робили спроби реконструкції історії Станіслава під час Другої світової війни. Однією із перших таких розвідок стала колективна праця українських істориків з Івано-Франківська Богдана Гаврилів, Петра Арсенича і Романа Процака під назвою «Літопис Івано-Франківська (Станіслава). Історична хроніка міста з 1662 року». Вона вийшла друком у 1998 р. в Івано-Франківську в видавництві «Нова Зоря» [99]. Ця праця була сформована у вигляді хронологічного покажчика. Тобто автори рік за роком, місяць за місяцем відтворили суспільно-політичне, соціально-економічне й культурно-релігійне життя населення Станіслава у розрізі хронології найважливіших подій.

У цей період з'явилися праці провідних українських дослідників згаданої теми. Фундаментальне дослідження О. Рубльова й Ю. Чеченка «Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції. 20-ті – 50-ті роки XX ст.» вийшло друком у Києві в 1994 р. [124]. Український вчений зі Львова К. К. Кондратюк видав

праці присвячені західноукраїнській інтелігенції у перші роки радянської влади (вересень 1939–червень 1941) [111] та репресіям органів НКВС проти населення західних областей України (1939–1941) [112] й «Новітній історії України 1914–1945 рр. [110]. Львівські дослідники М. Литвин, О. Луцький, К. Науменко надрукували книгу під назвою «Західні землі України», що вийшла друком у Львові в 1999 р. [114]. Київський вчений В. Сергійчук серед інших видав книгу «Правда про «золотий вересень» 1939-го» [127]. Серед досліджень згаданого періоду слід також назвати працю Володимира Барана «Україна: західні землі: 1939–1941 рр. Луцьк, 2009 [88] . Оцінки викладені у цих книгах стали дороговказом для молодих вчених в оцінці подій минулого, зокрема й радянізації Станіславщини в 1939–1941 рр.

Однією із перших праць, яка повстала в незалежній Україні й присвячена обраній темі дослідження, була книга І. О. Андрухів та А. Й. Франзуза під назвою «Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939–1959 роки», яка вийшла друком в Івано-Франківську у видавництві «Нова Зоря» в 2008 році [85]. Розглядаючи період 1939–1941 рр., автори зосередили свою увагу на проблемах методологічного характеру, які гостро повстали на початку незалежної України. Насамперед стосовно термінів «возз'єднання» чи «окупація». На той час вже намітився відхід від радянських наративів і все більше в історичній літературі почав використовуватися термін «окупація» для характеристики радянської анексії колишньої території II Речі Посполитої. Згадані автори також підтримали цю тенденцію й визнали, що 17 вересня 1939 р. не було ні «визвольним походом Червоної армії, ні возз'єднанням, а лише заздалегідь спланованою агресією з метою загарбання стратегічно важливих територій та значної кількості населення [85, с. 10]. У цій книзі чи не вперше в сучасній українській історіографії було розкрито боротьбу органів НКВС-НКДБ із так званими ворогами народу, примусові депортації зі Станіславщини, спроби колективізації та «культурної революції», масові репресії тощо. Зосередивши свою увагу на національно-визвольній боротьбі українців Станіславщини, автори не змогли охопити питання соціально-економічних перетворень у цей період.

Професор Ігор Андрухів також розвинув цю тему в праці «Історико-правова характеристика «першої радянізації» західноукраїнських земель (1939–1941 рр.)», в якій він розкрив радянський окупаційний режим з точки зору міжнародного права. У цьому контексті були проаналізовані злочини радянської влади стосовно українського національно-визвольного руху зокрема [86].

Значно глибше порівняно із вивченням історії Станіслава здійснено дослідження радянізації Львова в 1939–1941 рр. [103, 117, 128]. Тут слід окремо виділити праці львівських істориків Ігоря Гаврилів «Більшовицький терор на західноукраїнських землях у 1939–1941 рр.» [98] та Олександра Луцького «Львів під радянською окупацією 1939–1941 рр.» [116]. Хоча ці праці присвячені виключно історії Львова та львів'ян, однак вони дозволяють краще зрозуміти суспільно-політичні перетворення, що відбувалися на західноукраїнських землях у згаданий період. Адже події були тотожними з тією різницею, що Львів був центром політичного життя всієї Західної України і тут події відбувалися швидше і в більших масштабах, але відгомін цих подій доходив до Станіславщини й мав такі самі наслідки як і для Львівщини.

Серед найновіших досліджень пов'язаних з темою дослідження Станіслав слід виділити праці українських дослідників з Івано-Франківська Я. Б. Кваснюка, Р. В. Чорненького, П. М. Гаврилишина присвячену Військовим некрополям Станіслава–Івано-Франківська в 1809–2020 рр., яка вийшла друком у Брустурах в видавництві «Дискурс» у 2022 р. У цій колективній монографії автори серед інших порушили питання поховань у Станіславі в 1939–1941 рр. Нам невідомі інші дослідження, які би стосувалися цієї теми, тому згадана праця становить для нас значний дослідницький інтерес. Тим більше, що тут детально розкрито організаційний стан Станіславського гарнізону ЧА на початку радянсько-німецької війни [106, с. 157].

Спеціальну розвідку присвячену обраній темі здійснив наш науковий керівник професор В. Л. Комар. Він у 2015 р. надрукував польською мовою статтю під назвою «Місто Станіслав під радянською і німецькою окупацією» в науковому журналі «Scripta Historica» Історичного інституту Поморської

академії в Слупську (Республіка Польща) [140]. У цій статті автор зокрема розкрив основні етапи радянської окупації західноукраїнських земель і особливості становища Станіслава в політиці радянзації зазначеного періоду.

У роботі представлені праці істориків української діаспори. Вони присвячені становищу українських купців і промисловців Західної України [104], боротьбі за Українську державу під «совєтською» владою [119], «Україні й українській політиці Москви» [120]. Спільним для цих праць є відсутність архівної джерельної бази й одностайне засудження окупаційної політики радянської влади в Західній Україні.

Вагоме місце в дослідженні українсько-польських відносин в період першої радянської окупації 1939–1941 рр. займають опубліковані матеріали міжнародних історичних семінарів під назвою «Польща-Україна: важкі питання». Загалом їх вийшло друком 10 томів і 11 книг. У нашій роботі використано матеріали IV, V і VI семінарів істориків України і Республіки Польща «Польсько-українські відносини в Другій світовій війні», які були надруковані окремими збірками й вийшли друком в 1998, 1999 і 2000 роках [130, 144–146]. Зокрема в томі IV цього видання для нас особливий дослідницький інтерес становили розвідки українського історика Володимира Дмитрука [144, с. 74–96] і польського вченого Гжегожа Мазура [144, с. 96–128] на однакову тему: «Політика радянської влади щодо населення Західної України в 1939–1941 рр.: суть і наслідки». Загалом щодо вторгнення Червоної армії в Західну Україну оцінка українського і польського вченого співпадає і однозначно трактується як «окупація», лише з тою різницею, що український вчений трактує це як «окупацію західноукраїнських земель», а польський вчений – «окупацію земель II Речі Посполитої». До того ж Г. Мазур зі зрозумілих причин у своїй статті зосередив увагу на репресіях і депортаціях щодо поляків Львова і Станіславова.

Загалом у семінарах істориків України і Республіки Польща, з українського боку брали участь провідні дослідники історії українсько-польських відносин, зокрема: Леонід Зашкільняк, Володимир Сергійчук, Володимир Трофимович, Михайло Швагуляк, Костянтин Кондратюк, Степан

Макарчук, Юрій Киричук, Микола Кучерепа, Володимир Комар, Володимир В'ятрович та ін. Відповідно з польського боку були представлені відомі спеціалісти з українсько-польських відносин новітньої доби: Вальдемар Резмер, Гжегож Мазур, Чеслав Партач, Марек Ясяк, Збігнєв Пальський, Владислав Філяр, Міхал Клімецький, Збігнєв Карпусь, Гжегож Грицюк, Ришард Котарба та ін. Багаторічні зустрічі польських і українських вчених переважно відбувалися у Варшаві й сприяли налагодженню міжнародного діалогу між істориками двох братніх країн. Однак, в оцінках складних і суперечливих подій Другої світової війни історики Республіки Польща і України не виробили спільної позиції, а зупинилися на відстоюванні своїх національних і державних інтересів [144–146].

Відбувалися також спроби віднайти спільні оцінки в польсько-російських відносинах. Однією з таких стала публікація «Білі плями – чорні плями. Важкі питання в польсько-російських відносинах (1918–2008), яка вийшла друком у Варшаві в 2010 р. [132]. Однак, тут більша увага присвячена була проблемам Катині, польським жертвам в Другій світовій війні, а регіональна тематика Станіславщини зачіпалася лише побічно.

Загалом польська історіографія дослідженої теми представлена зокрема спеціальними розвідками Влодзімежа Бонусяка [133], Чеслава Гжеляка [136], Гжегожа Грицюка [137]. Однак основна увага в цих дослідженнях сконцентрована на Львові, як одному з найважливіших міст в польській історичній свідомості. На прикладі Львова вони показали як розгорталася агресія Червоної армії на так звані «східні креси», як формувався радянський окупаційний апарат, як розгорталися арешти і депортації польського населення зокрема в 1939–1941 рр. тощо. Польські вчені принципово відстоюють позиції цілісності земель II Речі Посполитої й у своїх дослідженнях для означення Західної України й Східної Галичини і використовують притамання польській історіографії терміни: «східні креси», «воєводства південно-східні», «Червона Русь» [137–139, 147–149]. Слід зазначити, що обраний для дослідження хронологічний відрізок часу є значно досліджений у польській історіографії,

однак тематика Станіславщини у їх дослідження значно поступається дослідженням історії Львова.

Аналіз історіографії засвідчив, що процеси радянзації Львівщини досліджені значно глибше в українській і польській історіографії. Тому встановлення радянської влади на Станіславщині в зазначений хронологічний період залишається актуальними дослідницьким завданням.

Наукова новизна бакалаврського дослідження полягає у постановці та розробці актуальної проблеми, яка не отримала всебічного та об'єктивного висвітлення в історичній науці. На основі використання різноманітних джерел авторка комплексно дослідила процес окупації Станіславщини і встановлення тут радянської влади, внесла істотні уточнення до положень вітчизняної історіографії у контексті вивчення соціального й національного становища населення. Отримало подальший розвиток вивчення етапів радянзації Станіславщини в окреслений хронологічний період. Запропоновано положення, про соціально-економічні й культурно-релігійні перетворення на Станіславщині.

Практичне значення дипломної роботи полягає в тому, що її матеріали, основні положення, висновки створюють базу для подальшого поглибленого дослідження політичного й соціально-економічного розвитку Прикарпаття, можуть бути використані при написанні узагальнюючих праць та розробці лекційних і спеціальних курсів з історії України та всесвітньої історії у вищих навчальних закладах різного рівня акредитації.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дипломної роботи були представлені на засіданнях кафедри Центральної та Східної Європи і спеціальних галузей історичної науки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

РОЗДІЛ 1

РАДЯНСЬКИЙ ОКУПАЦІЙНИЙ РЕЖИМ НА СТАНІСЛАВЩИНІ

Радянська анексія території Польщі відбулася всупереч польсько-радянському пакту про ненапад від 25 липня 1932 р. і згідно з додатковим таємним протоколом до радянсько-німецького договору про ненапад від 23 серпня 1939 р. про поділ сфер впливу у Європі між Німеччиною та СРСР. На той час вже тривала Друга світова війна, яка почалася нападом Німеччини на Польщу 1 вересня 1939 р. Не зважаючи на героїчний спротив окремих підрозділів Війська польського (ВП), територія Польщі за неповні три тижні майже повністю була окупована армією нацистської Німеччини. Для здійснення анексії західноукраїнських земель у СРСР 11 вересня 1939 р. було створено так званий Український фронт, який очолив командарм першого рангу С. Тимошенко. Як наслідок 17 вересня 1939 р. без оголошення війни Червона армія увійшла на територію східних воєводств Польщі [106, с. 155].

17 вересня 1939 р. коли Червона армія увійшла на територію II Речі Посполитої, захищаючи червоний прапор на ратуші від поляків, загинули А. Євчук і П. Гундерт. А вже 18 вересня 1939 р. до Станіславова увійшли регулярні частини Червоної Армії [102]. Прихід червоноармійців і представників радянської влади радісно вітався місцевими євреями і українцями, які вбачали у цьому визволення від гніту панської Польщі. Нерідко учасники мітингів відривали від прапора Польщі білу смугу, а червоною вітали так званих визволителів.

Радянська окупація колишніх східних воєводств Польщі стала трагедією для місцевих поляків. 19 вересня прибуття радянських військ до Станіслава зустрів самогубством бригадний генерал Війська польського (ВП) Станіслав Главатий. 20 вересня через Лавочне відступили до Угощини 48 і 49 піхотні полки ВП. Польська молодь організувалася у підпільні законспіровані організації Союзу збройної боротьби. Зі Станіслава членами цієї організації стали: З. Зьобровський, Д. Новакова, А. Нітка, С. Сегаль [89, с. 93].

Приходу Червоної армії до міста Станіславова передувало бомбардування ворожою авіацією, яка 12 вересня 1939 р. скинула бомби на залізнодорожний

міст через Бистрицю Солотвинську. Про це повідомлялося у телефонограмі коменданта постерунку польської поліції про становище в Станіславові. У результаті була зруйнована лише насосна станція на колії, де була поліцейська варта. Під руїнами загинуло два польські поліцейські й один отримав поранення. Було також пошкоджено будівлі станції і знищено запаси нафти. Такі події передували приходу більшовиків на Станіславщину [39].

Напередодні вторгнення 15 вересня 1939 р. була видана директива наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берії про завдання оперативних груп НКВС при вступі радянських військ на територію Західної України. У ній зокрема згадувалося про те, що на шляху просування радянських військ й захоплення тих чи інших населених пунктів потрібно було створити тимчасові органи влади, до складу яких мали увійти оперативні групи НКВС. А ті у свою чергу мали провести наступні міроприємства: захопити телефон, телеграф, радіостанції й радіовузли, пошти й очолити їх; захопити приміщення державних і приватних банків, казначейств і взяти на облік всі цінності; сприяти політвідділам ЧА щодо захоплення типографій, редакцій газет, складів паперу й налагодити видавництво радянських газет; захопити всі державні архіви, особливо жандармерії і філіалів Відділу 2 Головного штабу Війська Польського (військова розвідка і контррозвідка); заарештувати й оголосити злочинцями представників буржуазії, поміщиків, князів, дворян і капіталістів; арештувати представників польської державної адміністрації, керівників поліції, жандармерії, прикордонної служби, філіалів Відділу 2 ГШ ВП, воєвод, керівництво політичних партій [41].

У планах радянського керівництва значна увага відводилася боротьбі з українським національно-визвольним рухом. Особлива увага була щодо Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО), Організації українських націоналістів (ОУН), Української соціал-радикальної партії (УСРП), Фронту національної єдності (ФНЄ). Одночасно з цим, застерігалось щодо арештів католиків, щоби передчасно не викликати реакцію з боку Ватикану. Планувалося захопити тюрми і перевірити склад ув'язнених. При цьому всіх заарештованих владою Польщі за антидержавну діяльність

планувалося звільнити, застосувавши засоби вербовки агентури, а з працівників НКВС планувалося організувати нову тюремну адміністрацію [41].

Одночасно із запланованими спецопераціями вважалося за доцільне розкриття підпільних організацій, груп і осіб, які мали підлягати негайному арушту. Особливу увагу радянські органи влади відводили створенню агентурної мережі у державному апараті, політичних партіях, редакціях газет, культурно-просвітницьких організаціях, робітничих гвардіях і селянських комітетах. Представників польської жандармерії, поліції, військової розвідки планувалося виявляти і заарештовувати. Радянською владою передбачалося організувати чітку організацію охорони порядку на окупованих територіях, охорону електричних станцій, водопроводів, продовольчих складів, елеваторів і цистерн з горючим. Паралельно мала розгортатися боротьба з грабежами, бандитизмом і спекуляцією. У місцевого населення мала бути вилучена вогнепальна зброя і радіоприймачі. Особлива увага органів НКВС відводилася підготовці і проведенню тимчасових Управлінь народних зборів, зокрема українського, білоруського і польського. Значна увага відводилася організації тимчасового управління робочої гвардії і селянських комітетів. Щоб передчасно не дратувати місцеве населення потрібно було купувати фураж (а не конфісковувати) за радянські рублі, зрівнявши курс рубля до курсу злотого [Там само, с. 17].

18 вересня 1939 р. президент міської управи Л. Котлярчик видав відозву до Мешканців Станіслава. У ній він повідомив, що протягом найближчих годин у місто вступлять війська СРСР. Міський голова закликав мешканців до спокою, однак непоодинокі акти спротиву все ж сталися [99, с. 93].

20 вересня 1939 р. була встановлена тимчасова влада в місті. Про це доводимося із витягу з наказу довідуємося про встановлення Червоною армією тимчасового органу влади в місті Станіславі. Тимчасова міська управа м. Станіслава затвердила від військових головою міського управління м. Станіслава тов. Чучукало В. Д., а членами міської управи: Тарасовського Л. А., Червоняка С. Д. та Штундера Д. М. Про це повідомляла газета «Радянська Україна» (Станіславів) від 26 вересня 1939 р. [30].

23 вересня 1939 р. було проведено перше засідання нової міської управи, на якому створені виконавчі органи місцевої влади. 3 жовтня почало діяти тимчасове міське правління (т. зв. «ревком» на чолі з «головою» В. Столярчуком), яке у грудні перетворилося у міський виконавчий комітет. Одночасно з міським утворилося обласне тимчасове правління, яке із 14 грудня реорганізувалося у облвиконком (тоді Станіслав був проголошений обласним центром) [99, с. 93]. Одночасно з цим, у жовтні вийшов перший номер газети «Радянська Україна», яка пізніше була загальновідома як «Прикарпатська правда» [102].

На території Станіславської області організовувалися тимчасові управління. Про це повідомлялося у постанові військової ради Українського фронту від 3 жовтня 1939 р. про затвердження обласних Тимчасових управлінь по воєводствах Західної України. Зокрема по колишньому Станіславському воєводству склад управління був наступний: товариші Груленко М. В., Козенко М. М., Чучукало В. Д., Савченко С. Р. Повідомлення про це було надруковано в газеті «Вільна Україна» від 4 жовтня 1939 р. за підписами Командуючого Українського фронту командарма 1-го рангу С. Тимошенко і членів Військової Ради: М. Хрущова, Борисова, Кожевникова [31].

Створення тимчасових органів радянської влади на Прикарпатті було лише видимою частиною діяльності більшовицької адміністрації. Вона забезпечувалася роботою оперативно-чекістських груп НКВС, які діяли в Західній Україні за розпорядженням заступника наркома внутрішніх справ СРСР В. Меркулова і з відома наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берії. Оперативну групу №1 на участках Чортків, Городенка, Коломия, Печеніжин, Косів, Снятин і Станіславів очолив радянський командир бригади Петров. Цією оперативною групою до 27 вересня 1939 р. було заарештовано 923 особи, з них: офіцерів Війська польського – 126, поліцейських – 513, жандармів – 28, секретних агентів поліції (сексотів) – 31, поміщиків і представників крупної буржуазії – 44 [74].

Окрім того було заарештовано керівництво і членів українських політичних партій Галичини: УНДО, ОУН, УСРП, УСДП та інших. Також був

заарештований керівник з 1936 р. єврейської партії «Бунд» Лявбер Файдель Соломонович. [Там само]. Тобто, органи НКВС цілеспрямовано виявляли і нейтралізували представників влади колишньої Польщі, а також політичних лідерів національних меншин, зокрема української та єврейської. У цих арештах прослідковується також класовий характер діяльності радянських спецслужб, які переслідували в основному представників вищих прошарків польського суспільства та інтелігенцію.

Поряд із арештами оперативна група проводила вербовку агентури серед місцевого населення для боротьби із так званим контрреволюційним підпіллям, якого ще не було. Були лише окремі національні вогнища спротиву, які виникали на базі політичних партій і організацій, що діяли у міжвоєнній Польщі. Незважаючи на це, радянська влада готувала превентивні заходи для боротьби із потенційно небезпечними ворогами. У результаті проведених заходів оперативною групою №1 бул завербовано 94 співробітники [74].

Агентурна діяльність радянських спецслужб невдовзі позначилася черговими арештами. Зокрема станом на 3 жовтня 1939 р. по місту Станіславу й околицям за період з 22 вересня по 1 жовтня було заарештовано 370 осіб, а серед них 278 колишніх поліцейських і жандармів [13, с. 210]. Серед них : Галганович Адам – колишній начальник політичного відділу контрозвідки Станиславівського воєводства; Брандзель Рафаїл – працівник розвідувального Відділу 2 ГШ ВП у м. Станиславів; Зимовський Пйотр – начальник політичного розшуку Станиславівського воєводства; Куцинський – комендант поліції; Сорочинський Рафаїл і Юркевич Пйотр – працівники політичного відділу контрозвідки. У документі органів НКВС констатовано, що всі вони призналися у проведенні активної розвідувальної роботи й назвали до 150 агентів і провокаторів, які працювали на розвідку колишньої Польщі. Цих осіб також виявляли і заарештовували органи радянської влади [там само, с. 211].

У місті Станіслав працівники НКВС вилучили архіви і каталоги польської контррозвідки, в яких містилися біографічні дані й анкети на членів Комуністично партії Західної України (КПЗУ) й так званих революційно налаштованих осіб. У архіві зберігалися альбоми із фотографіями осіб, які були

запідозрені у проведенні розвідувальної діяльності проти так званої панської Польщі. Зрозуміло, що в Західній Україні значну частину картотеки польської контррозвідки займали лідери українських політичних партій та організацій і в першу чергу ОУН, яка перебувала в польській державі на нелегальному становищі. По місту Станіславу було заарештовано керівників: ОУН – Ясінського, УНДО – Лесницького, Української радикальної партії (УРП) – Поповича Іллю, а також керівника місцевої єврейської партії (сіоністів) – Акстмеєра [13, с. 211–213].

Значна робота органів НКВС стосувалася виявленню і нейтралізації галицьких москвофілів. У Станіславі продовжував діяти «Русько-Галицький Союз», який очолював місцевий адвокат Максимович. Центральний орган цієї організації знаходився у Львові. А в Станіславі діяв його філіал під назвою «Руський дім». Тут функціонував руський театр, бібліотека, хореографічний гурток тощо. Окрім місцевих русинів до цього товариства входили місцеві білогвардійці [13, с. 212]. Від своїх сексотів нквсники одержали відомості про зв'язок останніх із Руським загальновійськовим союзом, який був створений 1924 р. представниками білогвардійської еміграції під керівництвом генерала П. Врангеля. Ці відомості найбільше непокоїли чекістів, які були виховані на традиціях класової боротьби із білогвардійцями, корені якої сягають часів Громадянської війни в Росії (1918–1922 рр.). Тобто, незважаючи на те, що галицькі москвофіли були противниками української національної ідеї, все одно органами НКВС вони вважалися класовими ворогами й підлягали арештам, а їх організації – ліквідації.

Потенційно небезпечним для радянської влади вважався «Союз українських жінок» під керівництвом Рубльової Емілії. До того ж поширилися чутки, що ця організація перебувала під впливом ОУН. Після цього її доля була остаточно вирішена в плані арештів і ліквідації [13, с. 213].

Увагу новоприбулих чекістів привернули колишні січові стрільці, які у 1918 р. діяли у складі армії Української народної республіки (УНР) на чолі з головним отаманом Симоном Петлюрою. За агентурними даними колишні січові стрільці проживали на території Надвірнянського, Богородчанського і

Калуського повітів колишнього Станиславівського воєводства [Там само]. Стрільці перебували в підпіллі й намагалися виїхати до Румунії, куди евакуювався польський уряд і залишки Війська польського. Органи НКВС побоювалися, що там вони можуть сформувати легіони для боротьби з радянською владою. Тому НКВС готували превентивні заходи для арештів ветеранів січового руху, які вважалися ідеологічними ворогами потенційно небезпечними елементами для радянської влади.

У поле зору радянськи спецслужб потрапили також польські націоналісти. Зокрема, в документі згадується продавець на прізвище Бзактоль, у якого прих обшуку було знайдено 336 екземплярів листівок, в які обгорталися сипучі товари й відпускалися покупцям [13, с. 213].

Дружини заарештованих поліцейських і жандармів добивалися від органів радянської влади помилування для своїх чоловіків. З цією метою було подано 11 заяв про звільнення заарештованих. Цікаво, що ці заяви підписали також інші жителі міста [Там само].

Однак, в діяльності органів НКВС в Західній Україні виникли певні труднощі, про які вони доповідали своєму керівництву. Проблема полягала в тому, що в новостворених «совітами» тимчасових комітетах проникли представники українських національних партій. Зокрема, у місті Снятин і Коломийському районі місцевий повітовий комітет складався виключно зі членів Української соціал-радикальної партії (УСРП). Вони протягом двох днів відмовилися передавати повноваження новоприбулому в місто Снятин представнику Центрального комітету (ЦК) Комуністичної партії (більшовиків) України (ЦК КП(б)У). У місті Коломия місцевими членами УСРП і УНДО була створена українська національна міліція. У місті Городенка місцевий лідер УСРП Касьян в процесі організації Тимчасового управління взяв на себе відповідальність за організацію сільських комітетів. Органи НКВС були занепокоєні ініціативою представників українських національних партій. Буд-яка ініціатива знизу представляла загрозу монопольній владі більшовицької партії й радянського керівництва. З метою припинення активізації цих партій оперативною групою НКВС були здійснені арешти, зокрема: Могильницького

Івана Івановича, 1894 р. н., українця, адвоката, члена повітового комітету УСРП м. Коломия; Бардуна Олександра Миколайовича – лікаря, лідера партії УНДО в Снятинському повіті; Падюка Івана Михайловича – лікаря, керівника Фронту національної єдності в Снятинському повіті. Всього було заарештовано осіб: жандармів і секретних агентів поліції – 99, офіцерів ВП, поміщиків, представників крупної буржуазії – 42, членів політичних партій – 27 [47].

Арешти продовжувалися й надалі, фігурантами яких стали не лише представники влади й політичні діячі Галичини, а й місцеві члени КПЗУ й Сельробу. До 4 жовтня 1939 р. органами НКВС і НКДБ по Станіславському району було заарештовано всього 1154 особи, з них: поліцейських – 536, секретних агентів поліції – 59, жандармів – 45, офіцерів ВП – 133, членів УНДО – 25, членів ОУН – 13, представників крупної буржуазії – 35 тощо. По місті Коломия було заарештовано члена міського комітету КПЗУ Ф. І., який зізнався у співробітництві з польською поліцією з 1934 р. під псевдонімом «Сальва». На допитах він видав всіх співучасників, які працювали під прикриттям союзу перукарів. У с. Залуччя Коломийського повіту був заарештований колишній секретар комітету комсомолу, який також зізнався, що був завербований співробітниками поліції в 1935 р. і працював під псевдонімом «Малиновський» за 10-15 злотих щомісячно. Так, радянські спецслужби ліквідовували залишки впливів колишньої польської влади й створювали підстави для утвердження більшовицьких порядків [48, с. 27].

Проведені органами НКВС оперативно-слідчі заходи були лише підґрунтям для утвердження радянської влади на Станіславщині. Більшовицьке керівництво прагнуло легалізації своєї присутності й надання їй вигляду волевиявлення всього народу Західної України. Узаконити радянську присутність мали Народні збори Західної України. З перших днів окупації партійно-державний апарат СРСР розпочав діяльність зі знищення попередньої державно і адміністративної й економічної структури, яка забезпечувала життєдіяльність міста Станіслава. 6 жовтня 1939 р. військова рада Українського фронту згідно з рішеннями ЦК ВКП(б) призначила день виборів до народних зборів Західної України на 22 жовтня 1939 р. Також було затверджено

«Положення про вибори до Українських Народних Зборів Західної України», згідно з якими вибори мали відбутися на основі загального, рівного і прямого виборчого права, при умові таємного голосування за єдиним офіційним списком виборців [130].

Організацію й проведення так званих Народних Зборів було доручено політичному управлінню Українського фронту. Тимчасове управління Львова 4 жовтня 1939 р. звернулося із відозвою до Луцького, Станіславського, Тернопільського тимчасових управлінь з метою організації спеціальних виборчих комітетів. Військова рада Українського фронту 5 жовтня 1939 р. затвердила склад організаційного комітету, а 6 жовтня – «Положення про вибори до Українських народних зборів». Встановлювалися терміни проведення виборів та норми представництва: один депутат від 5 тис. виборців. При організації виборів рекомендовано керуватися практикою проведення виборів до Верховної ради СРСР та союзних республік за спрощеною системою виборів, бо для більшовиків потрібно було якнайшвидше провести так звані вибори [85, с. 19].

З цією метою Львівське тимчасове управління видало відозву, яка 4 жовтня 1939 р. була підтримана постановою Станіславського обласного тимчасового управління [67, с. 26]. Відтак у Станіславі було створено комітет по організації виборів Народних Зборів Західної України. Представником до комітету по організації виборів депутатів Народних Зборів Західної України від Станіславівської області було призначено тов. Груленка М. В. У відозві вказувалося, що життєві інтереси, бажання і воля трудящих Західної України полягає у встановленні на західноукраїнських землях радянської влади і возз'єднанні з Українською Радянською Соціалістичною Республікою (УРСР). Згадувалося також про необхідність захоплення селянськими комітетами поміщицьких земель та передачі їх у користування трудового селянства, націоналізацію банків і великих промислових підприємств. Особливо наголошувалося на тому, що від Станіславської області обрати таких депутатів до Народних Зборів Західної України, які б забезпечили здійснення цих завдань. Вказувалося, що до 6 жовтня 1939 р. відозву Львівського тимчасового

управління обговорити на засіданнях тимчасових управлінь, зборах і мітингах робітників, селян та інтелігенції [67, с. 26].

Вибори до так званих Народних Зборів Західної України проводилися 22 жовтня 1939 р. У цей період почала виходити обласна молодіжна газета «Комсомольський прапор», яка згодом була перейменована у «Світ молоді» [102]. Всього на Західній Україні було створено 1495 округів, а по кожному з них висувався один кандидат, який був попередньо узгоджений місцевим керівництвом КП(б)У. Згідно з офіційними даними у голосуванні взяли участь 93% виборців, з яких 91% проголосував за запропонованих кандидатів. Серед відомих депутатів Станіславщини були: Петро Тронько (від Назавизівського округу Надвірнянського повіту), Олександр Луцький (під чужим прізвищем), Ганна Гоголь (с. Черче, Рогатинського повіту), Орест Кузьма (від Коломиї), Созонт Букатчук (від Косівського повіту) та ін. [85, с. 19].

26–28 жовтня 1939 р. відбулися Народні Збори Західної України в приміщенні Великого міського театру Львова. Делегати зборів, відчуваючи свою відповідальність і тиск з боку нової влади, одноголосно проголосували за встановлення радянської влади на території Західної України і возз'єднання з радянською Україною. Наступним кроком мала стати націоналізація промисловості й банків, конфіскація поміщицьких і монастирських земель [116].

До президії зборів увійшло 43 особи – місцеві відомі люди, яких прискіпливо добирали радянські органи під керівництвом М. Хрущова, який був відповідальний перед Й. Сталіном за проведення зборів. Серед членів президії: відомий вчений, голова Наукового товариства імені Шевченка (НТШ) – Кирило Студинський, авторитетний лікар – Мирон Панчишин, композитор – Володимир Барвінський, педагог – син Івана Франка – Петро Франко, селянка зі села Черче Рогатинського повіту Г. Гоголь та інші. Промови для багатьох з них висалилися партійними ідеологами. Принаймні промови суворо редагувалися й контролювалися. У своїх виступах селяни й робітники прославляли владу Рад, яка визволила їх з панської неволі [98].

1 листопада 1939 р. Верховна Рада СРСР на позачерговій сесії ухвалила закон про включення Західної України до складу СРСР і возз'єднання з Радянською Україною. Після того встановлювалися організаційні й керівні структури на зразок тих, які вже утвердилися в сталінській економіці й держав на початок 40-х років XX ст. Відповідно до цього рішенням Президії Верховної Ради СРСР від 4 грудня 1939 р. в Західній Україні було ліквідовано існуючий адміністративно-територіальний поділ і запроваджено характерний для Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) поділ на області: Волинська (6 районів), Дрогобицька (10 районів), Рівненська (5 районів), Львівська (13 районів), Станіславівська (10 районів), Тернопільська (13 районів) [12]. Площа шести західноукраїнських областей становила 88 тис. км. кв. і на кінець 1940 р. тут проживало 7 млн. 838 тис. 500 осіб. За радянським зразком тимчасовими органами влади стали виконавчі комітети обласних, районних і сільських рад депутатів трудящих. Політична влада на місцях зосереджувалася в більшовицькій партії, як керівній і спрямовуючій силі радянського суспільства [116].

За результатами виборів, перше засідання народних зборів Західної України ухвалило декларацію про встановлення радянської влади в Західній Україні та її входження до складу УРСР. Це на практиці означало конфіскацію земель, націоналізацію банків і великої промисловості. Верховна рада УРСР 14 листопада ухвалила Закон про прийняття Західної України до Української РСР. Так відбулося законодавче оформлення процесу входження західноукраїнських земель до складу УРСР [129].

Успіхи в проведенні Народних Зборів Західної України окрили більшовиків на проведення виборів до Верховної Ради УРСР та СРСР. Однак ситуація в західноукраїнських областях не була сприятливою. Про це довідуємося зі звіту партійного керівництва Станіславської області про методи встановлення радянської влади на Прикарпатті за період від 17 вересня 1939 р. до 30 січня 1940 р. Тут зокрема повідомлялося, що с. Братишів Тлумацького повіту група осіб на чолі з Семеновим 26 листопада в приміщенні кооперації заклала бомбу і вивісила «петлюрівський герб». Коли його хотіли зняти, то

відбувся вибух, в результаті якого було поранено депутата Народних Зборів Грилова і секретаря робітничої гвардії Головатого. У селі Добротів Надвірнянського повіту селяни Іванішек та Янко розпускали серед населення чутки, що комуністи заберуть в багатих землю, а бідних відправлять до Сибіру, а також, що ЧА позакриває всі церкви, а дітей забере в дитячі будинки тощо. Враховуючи ці та інші антирадянські виступи, обласний комітет комуністичної партії побудував план агітації до виборів депутатів Верховної ради СРСР і УРСР. 29 січня 1940 р. були проведені збори обласного партійного архіву, який прийняв резолюцію «віддати всі свої сили і знання для успішного завершення великої і почесної роботи на виборах» [78, с. 54].

Під час організаційної роботи обком КП(б)У приділяв значну увагу створенню окружних і участкових виборчих комісій, а також питанням вивчення конституцій СРСР і УРСР. Згідно «Положення про вибори» в області було створено 4 окружні комісії по виборах депутатів в Раду союзу Верховної Ради (ВР) СРСР і одну в Раду національностей ВР СРСР, 13 по виборах у ВР УРСР і 1 тис. 118 участкових виборчих комісій. До складу окружних і участкових виборчих комісій було вибрано 8 тис. 588 осіб, зокрема 2 тис. 011 жінок, а серед них осіб: членів ВКП(б) – 744, членів ЛКСМУ – 791, позапартійних – 7 тис. 023. Особливо відзначалося в документі, наявність таких відданих партії і своєму народу як селянка біднячка Ганна Гаврилівна Гоголь, робітник депо станції Станіслав тов. Корендій та ін. Для керівництва роботою агітаторів у галицьких селах було створено 400 агітаційних колективів, якими керували досвідчені комуністи. Роботою агітаторів було охоплено 727 тис. осіб виборців із загального числа 843.290 осіб. У передвиборний період посилено працювало 25 тис. 350 агітаторів. Хоча не все було так гладко з проведенням агітації. У документі повідомлялося про негативну реакцію і вороже сприйняття з боку представників так званих буржуазно-націоналістичних партій, куркулі, священників, ксьондзів і провокаторів, які намагалися перешкоджати проведенню виборів. Так в Яблуниці Жаб'ївського району провокатори розпускали негативні слухи про радянську владу. У селі Заводки куркулі підпалили хату селянина-бідняка Цюпер Андрія. З'явилися листівки

антирадянського змісту, які закликали бойкотувати вибори й розповсюджували на базарах області. Однак, партійне керівництво області повідомляло в центр, що їм вдалося подолати ці негативні тенденції й забезпечити умови для успішного проведення виборів [78, с. 54].

Радянський режим, який встановився у Станіславі та інших містах Західної України, не передбачав існування жодної політичної сили, окрім КП(б)У. У зв'язку з цим, у місті припинили діяльність культурно-освітні, кооперативні, економічні та інші товариства. Були ліквідовані усі зачатки громадянського суспільства з часів міжвоєнної Польщі. Повстали нові організації на основі марксистсько-ленінської ідеології, як профспілки, комсомол, творчі спілки, які були філіалами загальносоюзних і перебували під тотальним контролем більшовицької партії [116].

НКВС встановлював тотальний контроль за населенням міста Станіслав. З цією метою РНК СРСР від 30 грудня 1939 р. прийняла постанову про паспортизацію населення західних областей УРСР. Цей процес завершився 15 травня 1940 р. і в результаті було видано 1 млн. 160 тис. 291 паспорт, а також 8 тис. 469 тимчасових посвідчень. Як стверджує Ю. Сорока станом на 15 вересня 1940 р. у західних областях на контроль НКВС було взято 1 млн. 514 тис. 312 осіб. Починаючи з середини квітня 1940 р. реєстрація громадянського стану в західних областях Української РСР відбувалася лише за посередництвом НКВС. Останньому передавалися всі метричні книги, документи і архіви консисторій, костелів, церков, єврейських і німецьких громадах, а також метри кальних установах [129].

Для реалізації планів партії і уряду на окупованих територіях 6 листопада 1939 р. були створені органи НКВС. Кадри для цього направлялися з усіх регіонів СРСР, зокрема 400 випускників міліцейських училищ: Ленінградського, Саратовського, Смоленського, Рязанського, Горківського, Новочеркаського, Воронежського та інших [98]. Для організації міліцейського апарату в Західній Україні новоприбулі кадри з Управління міліції УРСР було розподілено наступним чином: Львів – 80 чол., Луцьк і Тернопіль по 60 чол., Станіслав – 55 чол. Ці працівники були розподілені між повітовими містами у

колишніх воєводствах, а в обласних центрах між районами. Під їх керівництвом були організовані дружини робітничої гвардії, зокрема осіб: Львів – 1152, Луцьк – 350, у т. ч. 50 чол. кавалерії, Тернопіль – 120, Станіслав – 167. На місцях розпочалося створення оперативних відділів: карного, по боротьбі зі спекуляцією, паспортного, державтоінспекції та ін. Для роботи органів міліції виділялися приміщення колишніх поліцейських управлінь і жандармерії. На озброєння робітничої гвардії виділялися гвинтівки, які після зміни поверталися на склад. Робітничі гвардійці мали посвідчення особи і червоні пов'язки з особистим номером. Головним завданням керівного складу міліції було налагодження агентурної мережі і виявлення кримінальних осіб, утримувачів притонів, спекулянтів тощо. Велася робота з виявлення зброї, трофейного майна, а також членів колишньої польської поліції і жандармерії. Українська міліція, яка утворилася й діяла протягом короткого відрізка часу, була роззброєна, а її місце зайняла робітнича гвардія, до лав якої увійшли робітники заводів і спеціально підібрані особи з числа поляків і українців [13, с. 226–227; 32].

Працівники міліції УРСР, які були направлені в Західну Україну в тривале відрядження, з метою підтримання правопорядку й боротьби з бандитизмом, одержали у своє розпорядження, зокрема приміщення колишньої військової жандармерії у Станіславові. Робітнича гвардія (РГ) розмістилася в колишньому поліційному участку. Начальниками РГ стали штатні працівники радянської міліції. Серед працівників РГ проводилася агітаційно-пропагандистська робота, якій сприяло створення так званих «ленінських кутків», читання лекцій, забезпечення відповідною літературою. Працівниками РГ в Станіславі було заарештовано інваліда пенсіонера П. В., який нібито в 1939 р. видав польській поліції секретаря Станіславівського окружного комітету КПЗУ Сигмона Мозиса. Також, 10 жовтня 1939 р. члени РГ добули агентурні дані про наявність на околиці Станіслава організації польської націоналістичної молоді, яка проводила таємні зібрання. Матеріали про цю організацію були передані органам державної безпеки. Однак, згодом наказом НКВС СРСР відрядження правоохоронців у Західну Україну були відмінені. А

їх перебування зокрема в Станіславській області вважалося на постійній основі тобто за основним місцем роботи [52].

Діяльність органів внутрішніх справ в Станіславській області невдовзі позначилася чисельними арештами. Це було відображено в записці наркому внутрішніх справ УРСР І. Сєрова на ГЕУ НКВС СРСР Б. Кобулову про осіб заарештованих в Західній Україні від 27 листопада 1939 р. На той час в західноукраїнських областях було заарештовано всього 5 тис. 972 особи, з них по Станіславській області – 2 тис. 372 особи. Якщо поглянути на склад ув'язнених згідно їх професійної приналежності, то в Станіславській області було заарештовано колишніх офіцерів – 102; жандармів – 124; поліцейських – 630; фабрикантів – 78; судових працівників – 31; агентів поліції і охоранки – 112; провокаторів – 156; інших – 1139. Стосовно діячів політичних партій, які за Польщі проживали в Станіславівському воєводстві, то було заарештовано : ОУНівців – 53; УНДОВців – 34; БУНДівців – 28; ППСівців – 31; учасників так званих контрреволюційних формувань – 104; петлюрівців і білогвардійців – 68; перебіжчиків – 792; та інших – 510 [54].

Станом на 1940 р. органи влади і громадські організації Станіслава не відрізнялися від тих, які діяли в УРСР. Деякі відмінності були лише в кадровому складі новоприбулих працівників всесоюзних і республіканських народних комісаріатів. Такий стан речей впливав із недовіри до місцевого населення, зважаючи на перебування у складі австро-угорської і польської держав, а також непролетарське соціальне походження. Новоприбулі слабо орієнтувалися в ситуації на місцях, не бажали розуміти традицій і звичаїв місцевого населення. Слід розуміти, що на Західну Україну прибували не кращі представники партії і радянської держави, а насамперед кар'єристи і авантюристи, які не змогли реалізувати себе в трудових колективах УРСР. Тому, серед уповноважених нової влади було багато аморальних типів, п'яниць, брехачів і всякого різного непотребу, які в ролі новоявлених «активістів» долучилися до партійних органів. Тому, не дивно, що в їхній роботі було чимало зловживань і непрофесіоналізму, особливо в плані русифікації місцевого населення Західної України. Новоприбулі посадовці не

знали української мови й тим самим відштовхували від себе українців галичан. В населення Станіславщини загалом складалося негативне враження про радянську владу як малокультурну, неосвічену й варварську. Дійсно серед уповноважених переважали малоосвічені люди, більшість з яких закінчили середню школу, а освіта деяких обмежилася тримісячними курсами пропагандистів. Зате вони були переконані у непомильності політики партії під керівництвом Й. Сталіна і своїй місії нести цю політику в маси. Новоприбулих уповноважених відрізняла також сувора школа сталінського виховання й беззастережна покора партійній дисципліні. Тому тоталітарний сталінський режим, опираючись на цих малоосвічених, але вірних солдатах революції, добився успіхів у суспільно-політичних перетвореннях в Західній Україні [116].

Політику радянізації західних областей України проводили так звані політпрацівники, яких готували ще до вступу Червоної армії в Станіслав. Це передусім, комуністи і комсомольці, яким відводилися майже всі посади в тимчасових управліннях містом Станіславом та селянських комітетах області. Вони складали радянські органи влади і управління на місцях. Залучалися також місцеві активісти, але підбір кадрів відбувався за класовою ознакою, тобто із найбільш прошарків суспільства, робітничого класу і трудового селянства. Все це створювало видимість народної влади в Західній Україні й формальні підстави для її включення до Української РСР [98].

Отже, організація державного апарату на Станіславщині в 1939–1941 рр. копіювала модель УРСР і СРСР. Тут утверджувалися всі владні інституції, які вже функціонували в Радянському Союзі. Нерідко вони утверджувалися силовими методами із застосуванням репересивно-карального апарату. Були заборонені політичні партії і організації, які діяли в міжвоєнній Польщі. Розпочалися пошуки так званих «ворогів народу». Нехтувалися місцеві традиції та звичаї. Національно свідомі частина суспільства й зокрема інтелігенція попала під репресії каральних органів влади.

РОЗДІЛ 2

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В СТАНІСЛАВІ Й ОБЛАСТІ

У 1939 р. масові депортації із Західної України розпочалися з поляків. Їх вивозили у віддалені райони СРСР. Масове вивезення поляків зі Станіслава розпочалося в 1940 р. Вивозили навіть жінок із малими дітьми та стариків. У березні 1940 р. було вивезено 13 поляків зі Станіславської тюрми до Артемівська біля Старобільська. 12 жовтня 1940 р. разом з іншими 67 поляками і двома тисячами в'язнів їх перевезли до Сталінграда. Не пережили поневірянь в дорозі вихідці зі Станіслава доктор Томашек, Йозеф Менцель, поручник Станіслав Рушніца, поруччик Подлужний. Загинули також заарештовані українці й вивезені українці: директор банку Мартинець, директор банку Вишневський, професор Заславський, доктор Олесницький, сенатор Городинський з родиною з Солотвина. Польським, українським і єврейським в'язням вимальовувалася невесела перспектива працювати на комуністичних будовах у Сибірі й Казахстані [56, с. 93].

У жовтня 1939 р. НКВС арештували в місті адвокатів, діячів УНДО М. Биха і Ю. Олесницького, урядовця, директора українського театру К. Вишневського, згодом крайового провідника ОУН Я. Трача (розстріляли у 1943 р.) та багатьох інших громадсько-політичних діячів [99, с. 93].

31 січня 1940 р. про політичні настрої на Прикарпатті доповідав уповноважений Управління НКВС по Станіславській області Чибісов наркому внутрішніх справ СРСР Л. Берії. Із його шифротелеграми довідуємося, що Станіславська область знаходилася в складній політичній ситуації: з кожним днем зростає незадоволення (владою – Х. А.) з боку місцевого населення, саботаж, спекуляція, злоба проти радянських громадян, які були направлені на роботу в Західну Україну. Непоодинокі випадки коли громадяни вступали у бійку з міліціонерами. Відбувалося знущання над членами сімей радянських працівників. Їм не хотіли продавати продукти на ринках або підвищували ціни настільки, що вони самі відмовлялися купувати. Траплялися випадки коли місцеве населення виганяло з черги членів сімей радянських працівників зі

словами: «Через вас у нас нічого не стало і вам недовго залишилося жити» [79, с. 57].

Також тов. Чибісова непокоїла ситуація з недовірою до радянського рубля і він сигналізував тов. Берії про випадки коли на ринку люди скуповували польські злоті, які вже вилучалися з обігу. Але розпускалися слухи, що радянська валюта скоро припинить своє існування. Селяни почали уникати грошових відносин і віддавали перевагу натуральному обміну: продукти на товари. Доповідач пояснював цю складну ситуацію недостатністю партійно-масової роботи й неприйнятті своєчасних заходів з боку партійного і радянського активу, а також органів НКВС області щодо залишків контрреволюційних угруповань різноманітних партій, яких у Станіславській області він нарахував аж 36. Тов. Чибісов наголошував, що саме представники українських національних партій Галичини створюють ситуацію неприйняття радянської влади і проводять контрреволюційну роботу, зокрема штучно створюють голод, налаштовують людей проти влади більшовиків з метою підготовки всенародного повстання. І все це, на його думку, негативно могло позначитися на виборах до Верховної Ради СРСР в Західній Україні, проведення яких було заплановано Указом Президіуму Верховної Ради УРСР на 24 березня 1940 р. На завершення свого повідомлення, тов. Чибісов просив передати свого листа тов. Сталіну й прийняти заходи для нормалізації суспільно-політичної та економічної ситуації на Станіславщині [79, с. 58].

Згідно наказу НКВС СРСР від 11 грудня 1939 р. та наказу НКВС УРСР від 25 грудня 1939 р. «Про оголошення штатів загальних в'язниць НКВС СРСР», зокрема у Станіславській області 25 грудня 1939 р. організовувалися три тюрми: Станіславі на 472 особи, Коломиї на 200 осіб, Печеніжині на 100 осіб [28, с. 53].

У витягу із виступу начальника облуправління НКВС по Станіславській області О. Михайлова на зборах обласного активу про підготовку виборів до Верховної Ради УРСР подано розгорнуту характеристику українського націоналістичного руху станом на лютий 1940 р. Ним зокрема вказувалося, що українські націоналісти мають підтримку з боку сусідньої держави. Однак, з

дипломатичних міркувань начальник НКВС не згадував якої держави, хоча ймовірно мова йшла про Німеччину, яка вже на той час окупувала Польщу й мала спільні кордони з СРСР. Тут також вказувалося, що штаб українських націоналістів організувався поряд з німецько-радянським кордоном. Загальновідомо, що українські націоналісти, як бандерівського так і мельниківського спрямування, осіли в Кракові, який був центром Генеральної губернії у складі III Рейху. Саме з Кракова надходили кур'єри для організації українського населення Східної Галичини проти радянської влади [34, с. 66].

Начальник НКВС у своєму виступі виявив обізнаність, що члени ОУН складають карти і схеми з розташуванням військових частин ЧА, збирають відомості про адреси проживання партійного активу області, дислокацію телефонних і телеграфних підстанцій тощо. За даними радянського начальника, саме із-за кордону надсилалися люди для організації спротиву радянській владі. Також повідомлялося про видатного діяча ОУН, який прибув з метою інструктажа місцевих націоналістів та привіз низку директив. Органам НКВС вдалося затримати цього емісара й на допитах довідатися, що з-за кордону надійшла директива до лідерів ОУН, в якій звучала вимога переходити в підпілля й покидати Західну Україну, а замість себе на керівні посади висувати тих, які раніше в партійній роботі залишалися непомічними. Саме над виявленням цих рядових членів ОУН працювали органи НКВС у Станіславі та області [34, с. 66].

Вже з перших днів радянської присутності на Станіславщині 2-й відділ Управління державної безпеки УНКВС Станіславської області розпочав активно вивчати стан місцевого греко-католицького духовенства. Про це довідуємося із оперативної довідки за підписом заступника начальника 2-го відділу УДБ області молодшого лейтенанта державної безпеки Горшкова від 23 листопада 1939 р. Діяльність греко-католицького духовенства чисельністю 20 осіб в УДБ області розроблялася в рамках агентурної справи під назвою «Чума». Чекісти вияснили для себе існування на Станіславщині з 1932 р. клерикальної партії – Українська народна обнова (УНО), ініціатором створення якої став греко-католицький єпископ Григорій Хомишин, а її членами

переважно греко-католицькі священники. Головою УНО був львівський адвокат Осип Назарук, а її активними учасниками: професор греко-католицької семінарії Іван Волянський та священник Ганушевський. Сповідуючи політику нормалізації польсько-українських відносин, вищеназвані члени УНО свого часу були послами до сейму Речі Посполитої. УНО пропагувало в масах політику примирення з Польщею через діяльність товариства «Скала». У довідці вказується, що влада Польщі фінансувала діяльність УНО і товариства «Скала», а також їх типографії, читальні та бібліотеки. Друкованим органом УНО стала газета «Нова зоря», головним редактором якої був О. Назарук. Горшков особливо підкреслював антирадянський і антикомуністичний характер публікацій в газеті «Нова зоря». Він також доповідав, що особливістю Станіславської єпархії було те, що Г. Хомишин намагався дистанціюватися від політики А. Шептицького і підпорядковувався безпосередньо Папі Римському Пію XII [46, с. 40].

У витягу з доповідної записки НКВС УРСР до НКВС СРСР про релігійні конфесії в західних областях України від 10 квітня 1940 р., зокрема подавалася характеристика церковних формувань в західних областях України. Тут згадувалося, що для виявлення церковних формувань, розкриття їх структури і напрямків діяльності у березні 1940 р. були направлені у відрядження оперативні працівники, зокрема в Станіславську область. Ними було встановлено, що в Західній Україні переважають три церковні напрямки: римо-католицька церква, в якій переважали віруючі польської національності; греко-католицька або уніатська церква (переважно українці); православна церква. Греко-католицька церква мала три самостійні єпархії – Львівська, Станіславська і Перемиська. Главою ГКЦ був митрополит А. Шептицький. До Станіславської єпархії ГКЦ входили 811 церков і 73 молитовні будинки. Станіславський єпископ Г. Хомишин 1867 р. н. , а його заступник Іван Лятишевський 1879 р. н. Також у доповідній записці вказувалося, що серед українського духовенства є велика кількість керівників та активних учасників українських націоналістичних формувань, які широко використовують церкву для антирадянської агітації. Згадувалося, що в Станіславі Г. Хомишин за

допомогою Гординського і Волянського проводять антирадянську пропаганду у середовищі віручих ГКЦ [36, с. 67].

Після вивчення стану справ у греко-католицькій церкві відбулася активізація діяльності органів НКВС і НКДБ проти священиків і сектантів, зокрема в Станіславській області. Церковні діячі вважалися радянською владою потенційно небезпечними конкурентами за впливи на свідомість західноукраїнського населення. Також їх запідозрювали в антирадянській діяльності. Відповідно цього будувалася релігійна політика на Станіславщині, зокрема. Однак, згідно оперативних даних втручання влади у сферу релігійних відносин призводили до протестів і демонстрацій з боку віруючих, зокрема в Городенківському повіті. Траплялися також поодинокі випадки побиття селянами керівного складу і партійного активу в Коломийському та Станіславському повіті. Організаторами масових заворушень вважалося місцеве греко-католицьке духовенство. Спостерігався також негативний, як вважалося владою, вплив духовенства на навчання в школах і виховання молодого покоління [44, с. 49].

Згідно з даними, наведеними у директиві наркома внутрішніх справ УРСР І. Серова начальникам обласних УНКВС про активізацію оперативної роботи проти церковників і сектантів у західних областях України від 22 грудня 1939 р. у місті Станіславі на обліку перебували 45 служителів культу. З них 12 членів УНО, відповідно 2 – УНДО, 2 – УСРП, 5 – членів польської націоналістичної партії – Стронніцтво народове, 2 – петлюрівці, 5 – капітанів австрійської і польської армій. По Снятинському повіті із 20 служителів культу, що перебували на обліку, 5 належали до УНДО, 1 – УСРП, 4-и колишні петлюрівці і 3-и активні діячі товариства «Сокіл». По Рогатинському повіті з 32-х служителів культу 4 – УНДО, 3 – зі Стронніцтва народового, 2 – з польської Табору національної єдності, 1 – ОУН, 5 – УНО, 4 – сіоністичні партії, 2-оє бывших офицеров петлюровской банды и 2 капитана бывшей польской армии [44, с. 50].

У директиві наркома внутрішніх справ УРСР І. Серова особливо підкреслювалося, що польські ксьондзи були основним каналом встановлення

та підтримки зв'язків із закордоном щодо антирадянської діяльності. Вони нібито організовували навколо себе шпигунські, повстанські організації та займалися нелегальною переправкою польського офіцерства за кордон. З метою викликання невдоволення радянською владою католицьке духовенство нібито організовувало поширення націоналістичних листівок та провокаційних чуток із закликом до боротьби за відродження Речі Посполитої [44, с. 50]. У зв'язку з вищезазначеним пропонувалося: виявляти і ліквідовувати джерела «контрреволюційної діяльності» в середовищі церковників, сектантів і католиків; розшукати Варшавського митрополита Діонісія; використовувати архіви польської розвідки і політичної поліції для виявлення й арештів агентів серед духовенства і релігійного активу [Там само].

Заступник наркома внутрішніх справ УРСР М. Горлинський 7 лютого 1940 р. повідомляв секретарю ЦК КП(б)У М. С. Хрущову про виступ жителів с. Братишів Станіславської області. У його спеціальному секретному повідомленні йшлося про події 16 січня 1940 р., в ході яких в с. Братишів Тлумацького повіту місцевий ксьонз Крушевський організував так звану волинку за участю 50 осіб, переважно жінок куркулів та активної частини церковників. Не зрозумілим для нас є значення слова «волинка», яке згадується в документі. За текстом видно, що це скоріше всього протест місцевих селян проти вилучення хліба в місцевого священика. Він як душ пастир громади залучив на свій бік найбільш активних громадян і таким чином намагався врятувати своє майно. Однак, органами влади це було розцінено як антирадянський виступ. Хоча ксьонз Крушевський добровільно погодився на вилучення хліба на користь держави, селяни розійшлися по своїм подвір'ям і здавалося, що інцидент було вичерпано, однак органи НКВС взяли цей факт «на замітку», щоб в майбутньому він не зміг повторитися [13, с. 234–236].

Після вивчення стану справ співробітники НКВС в області розпочали проводити так звані оперативні заходи щодо УГКЦ. Станом на 8 лютого 1941 р. повідомлялося, що 27 січня 1941 р. у Відділ культів, який знаходився в приміщенні Обласного виконавчого комітету, було викликано на розмову Станіславського єпископа Г. Хомишина [36, с. 67–70]. Розмова велася в

присутності начальника Управління НКВС Михайлова та інших так званих чекістів. Єпископа офіційно звинуватили в тому, що окремі священики УГКЦ порушують норми Конституції СРСР. У документі зазначалося, що розмова з Г. Хомишиним не принесла очікуваних результатів і працівники НКВС зробили висновки про його непримиренну позицію щодо радянської влади.

Організація державного апарату в західноукраїнських областях копіювала модель УРСР і СРСР. Тут утверджувалися всі владні інституції, які вже функціонували в Радянському Союзі. Нерідко вони утверджувалися силовими методами із застосуванням репересивно-карального апарату. Були заборонені політичні партії і організації, які діяли в міжвоєнній Польщі. Розпочалися пошуки так званих «ворогів народу». Нехтувалися місцеві традиції та звичаї. Національно свідомою частина суспільства й зокрема станіславська інтелігенція попала під репресії каральних органів влади. НКВС встановлював тотальний контроль за населенням краю, особливо в таких містах як Станіслав. З цією метою РНК СРСР від 30 грудня 1939 р. прийняла постанову про паспортизацію населення західних областей УРСР. Цей процес завершився 15 травня 1940 р. і в результаті було видано 1 млн. 160 тис. 291 паспорт, а також 8 тис. 469 тимчасових посвідчень. Як стверджує Ю. Сорока станом на 15 вересня 1940 р. у західних областях на контроль НКВС було взято 1 млн. 514 тис. 312 осіб. Починаючи з середини квітня 1940 р. реєстрація громадянського стану в західних областях Української РСР відбувалася лише за посередництвом НКВС. Останньому передавалися всі метричні книги, документи і архіви консисторій, костелів, церков, єврейських і німецьких громадах, а також метричних установах [129].

На території Західної України радянські органи влади розпочали кампанію з видачі паспортів громадян СРСР. З цього приводу 13 лютого 1940 р. відбулося засідання бюро Станіславівського обкому КП(б)У про обов'язкову паспортизацію населення в області та виявлення опозиційно налаштованих до радянської влади осіб. Присутні члени бюро: Груленко, Грушецкий, Емець, Костюк, Міщенко, Козенко, Михайлов, Євтушенко, Радченко. Запрошені: Очеретяний (Зав. оргіністр. відділом ОК КП(б)У), Голотов (зав. військовим

відділом), Фрідман (зав. промисловим відділом), Холявко (зав. нафтовим відділом), Ульянов (зав. особим сектором), Абрамушкін (зам. зав. відділу кадрів), Касьяненко (Нач. Облміліції), Владимиров (Облсуд), Шевкунок (Облпрофрада), Кузаков (Укрплодоовочторг), Мутилін (Облторгвідділ), Галицький (Облспоживспілка), Громов (Станіславський Міськторг), Сальніков (Держторг), Чечун (Облзаготскот), Грушевський (Укрптахпром). Про паспортизацію населення в області доповів тов. Касьяненко. Бюро обкому, зокрема, постановило: звернути увагу на особливе значення паспортизації в Західній Україні; зобов'язати секретарів міських і районних комітетів КП(б)У в справі переведення паспортизації населення своїм безпосереднім керівництвом надати місцевим органам міліції допомогу в переведенні цієї важливої роботи; зобов'язати начальника Обласної міліції тов. Касьяненко в містах – Станіслав, Коломия та прикордонній смузі паспортизацію населення розпочали з 15 лютого і закінчити до 20 березня 1940 р. [70, с. 62].

Паралельно з паспортизацією місцевого населення Станіславської області вживалися заходи зі зміцнення державного кордону. На цей випадок було віддано відповідний наказ НКВС УРСР про усунення недоліків у веденні справ на порушників державного кордону від 22 лютого 1940 р. У наказі начальникам управлінь, слідчих та оперативних відділів вказувалося на покращення слідчо-процесуальних дій, особливо щодо порушників державного кордону, щоб ні один шпiон не залишався не виявленим [60, с. 64].

На західноукраїнських землях було запроваджено єдину систему оперативного обліку так званих антирадянських елементів, які потрапили в поле зору агентурної розвідки НКВС СРСР. Ворожими соціалістичному устрою вважалися: всі колишні учасники політичних партій і організацій: троцькістів, правих, есерів, меншовики, анархісти тощо; члени так званих антирадянських партій, організацій і груп: українських, білоруських татарських та ін.; особи, які відбули тюремні покарання в таборах, на засланнях і т.д.; члени сімей осіб, засуджених на термін більше 10-и років; колишні учасники повстань і контрреволюційних організацій; колишні жандарми, поліцейські й тюремщики; колишні офіцери царської, білогвардійської і петлюрівської армій; особи

виключені з рядів ВКП(б) і ВЛКСМ за антипартійні проступки; національно-свідомі поляки, чехи, румуни, греки тощо; політичні емігранти, реемігранти, контрабандисти; представники іноземних фірм і особи, які підтримували зв'язок із закордонними посольствами і консульствами; есперантисти і філателісти; церковники, сектанти і релігійний актив; масони, теософи, богослови; розкуркулені селяни; представники царської і білогвардійської адміністрації, купці, представники великої буржуазії або особи, які використовували найманих робітників [27, с. 32]. Тобто, на облік ставилися всі національно свідомі і суспільно-активні громадяни, які мали певне становище в суспільстві, відповідну освіту і володіли майном. Лише «сіра маса» не потрапляла в цей список, а точніше робітники і селяни, які згідно з класовим принципом вважалися опорою нової влади.

На території Станіславської області, починаючи із 13 жовтня 1939 р. діяли оперативно-чекістські групи. На цей період вже було заарештовано 1244 особи, а щодо 56 з них вже відбулися оперативно-слідчі дії. У трибунал було скеровано 5 осіб і звільнено за відсутністю складу злочину 15 осіб [58, с. 33].

Управління державної безпеки НКВС своїми ідеологічними противниками вважали ОУН й тому така прискіплива увага до цієї організації. Документ з відповідною назвою був датований 17 травня 1940 р. Радянські спецслужби цікавила інформація про Андрія Мельника. Однак, було відомо, що цей лідер так званого «мельниківського» крила ОУН покинув Німеччину, а Берлінський центр ОУН очолив Сушко. УДБ НКВС було обізнане з планами ОУН щодо відторгнення України від СРСР. За їх даними збройний виступ ОУН з метою створення самостійної України було заплановано на весну 1940 р. Для здійснення цієї мети на території окупованої Польщі, Румунії, Чехословаччини була створена мережа ОУН під прикриттям Українських комітетів допомоги біженцям, зокрема вони були створені у Варшаві, Кракові, Любліні, Закопане, Перемишлі, Криниці, Замості, Сяноку, Томашові, Ярославі та інших містах прикордонної з СРСР зони [57, с. 74].

Чекісти відзначали, що в керівництві Українських комітетів допомоги біженцям були видатні члени ОУН та колишні петлюрівські офіцери, які були відомі як вороги радянської влади. У Варшаві керівником організації став полковник армії УНР Дяченко-Задунайський, у Криниці – член ОУН – Палій та ін. Всі ці організації підпорядковувалися Краківській крайовій ексекутивній ОУН на чолі з полковником Сушко. Тут також працювали Донцов і Стефанович. Кураторами цих законспірованих організацій виступали німецькі спецслужби, а саме Гестапо. Відомо також було, що одним з керівників крайової ексекутиви у Кракові був професор В. Кубійович, який одночасно виконував обов'язки куратора по українському питанню при німецькому генерал-губернаторі в Кракові – Г. Франку [там само, с. 75].

Для радянського керівництва було відомо про зміну тактики ОУН у зв'язку з приходом в Західну Україну радянської влади. Під час військових дій Червоної армії проти польських загарбників ОУНівським керівництвом була дана установка зберігати свої кадри, не проявляти себе вороже по відношенню до Червоної армії і радянської влади, проникати в місцеві органи самоврядування, органи робочої міліції, в комуністичну партію і комсомол. Під час виборів депутатів до Народних Зборів ОУН серед населення було розгорнуто велику націоналістичну агітацію щодо висування своїх кандидатів у депутати, надання їм наказу голосувати за самостійну Україну. Після того, як ця тактика зазнала поразки, ОУН перейшла до організації саботажу у всіх галузях промисловості та сільського господарства, розпалювання невдоволення населення, використовуючи труднощі, а нерідко їх штучно створюючи, поширення наклепницьких чуток, підбурювання та організації нестійкої частини населення на антирадянські виступи. Водночас стало відомо, що ОУН проводиться організація розвідувальної, терористичної та іншої підривної роботи у всіх західних областях УРСР. Блокуючись із польськими націоналістами, ОУН домовлялася із німцями про створення самостійної України під протекторатом Німеччини [57, с. 75].

Вивчивши і оцінивши суспільно-політичну ситуацію в західних областях України, НКВС зайнялося ліквідацією ОУН, зокрема на Станіславщині. Серед

документальних свідчень досліджуваного періоду зберіглося повідомлення наркома внутрішніх справ УРСР І. Сєрова наркому внутрішніх справ СРСР Л. Берії та начальнику відділу ГУДБ НКВС СРСР П. Федотову про ліквідацію організацій ОУН у Західній Україні від 30 вересня 1940 р. [63, с. 100 – 105]. Починаючи з березня 1940 р. на території західних областей України були розкриті і частково ліквідовані осередки ОУН, які були підпорядковані Львівській крайовій екзекутивні. Чекісти у своєму повідомленні скаржилися на те, що не вдалося ліквідувати всі осередки, бо їх керівники були відомі лише під псевдонімами, а інші перейшли на нелегальне становище або виїхали за кордон [63, с. 100].

У березні-квітні 1940 р. Львівське Управління НКВС арештувало всіх членів крайової екзекутиви ОУН і актив цієї організації. Це частково вдалося зробити через втілення в середовище ОУН агентури НКВС, яка продовжувала відстежувати процеси в націоналістичному середовищі. Тут 1 жовтня відбулися перші збори нового складу Львівської крайової екзекутиви. 4 жовтня 1940 р. у Львові було знято з посади керівника організаційного відділу новоствореної крайової екзекутиви ОУН Максиміва, який дав покази про роботу і контакти крайового центру ОУН. На основі цих показів була проведена спецоперація, в результаті якої було заарештовано крайову екзекутиву в повному складі, за винятком Дмитра Мирона, який засів у глибокому підпіллі. У результаті спецоперації НКВС було заарештовано керівництво ОУН [63, с. 101] (Див. Додаток Д).

Всі вказані в Додатку Д особи за винятком Горбала розкалялися у своїй діяльності й дали розгорнуті покази. По цій справі було заарештовано 107 членів ОУН, з них – кур'єрів крайової екзекутиви – 8, обласних кур'єрів – 3, окружних і районних зв'язкових – 11, утримувачі конспіративних і явочних квартир – 9. Агентурно-слідчі дії органів НКВС дозволили розкрити Станіславський центр ОУН, зокрема. По Станіславській області було заарештовано керівника ОУН під псевдонімом «Славко». Краківський центр ОУН (б) під керівництвом С. Бандери видав директиву, щодо зосередження діяльності низових організацій на збір розвідувальних даних на користь

Німеччини. За даними на 1 вересня 1940 р. у західних областях України нараховувалося близько 5500 членів ОУН, які підпорядковувалися Львівській крайовій екзекутиві. Якщо вірити документу НКВС, то під керівництвом Львівської крайової екзекутиви й при допомозі Німеччини готувалося збройне повстання проти СРСР [63, с. 101].

Про підготовку антирадянського повстання дізнаємося із протоколу допиту члена Революційного Проводу ОУН (б), провідника Станіславівського окружного проводу в 1938–1940 рр. Олександра Луцького (1910–1946 рр.) за липень 1940 р – червень 1941 рр. О. Луцький зізнався, що прибув до Станіслава на початку 1940 р. й налагодив зв'язок із Станіславським і Коломийським повітовими проводами ОУН. Він признався у створенні обласного Проводу ОУН, до якого увійшли: О. Луцький як голова обласного проводу ОУН Сеньків Михайло («Тернистий») – заступник, Чижевський Василь («Артем») – організаційний референт, Клячківський Дмитро («Клим Савур») – обласний провідник «Юнацтва», керівник зв'язку – Білобрам Надія («Барка»). Пункт зв'язку знаходився на вул. Галицькій, 30 у приватному складі будівельних матеріалів Дейчаківського Богдана [38, с. 139].

О. Луцький повідомив, що згідно розпорядження Краківського проводу ОУН було розпочато підготовку до збройного повстання в Галичині й захоплення в першу чергу військово-стратегічних об'єктів, пошти, телеграфа і т. д. Була сформована так звана «Чорна книга», до якої були занесені всі партійні та радянські працівники, зокрема НКВС, що на початку повстання мали бути знищені. Для підготовки і керівництва повстанням на території Станіславщини був створений військовий штаб, до якого ввійшли: полковник ОУН Голуб («Антапка») – житель села Острів Галицького р-ну, капітан УГА Мацкевич («Василь») – житель Галича, капітан УГА Банах Володимир («Вайс») з Калуша, Семенчук Ілля – інженер-економіст одної із обласних організацій. В цілях конспірації я організував індивідуальну і групову військову підготовку членів ОУН. Кінцева мета повстання – створення самостійної Української держави. О. Луцький також повідомив, про співпрацю ОУН з німцями до весни 1941 р. : німці використовували українських націоналістів для шпигунської і

диверсійної діяльності на радянській території, постачали їх зброєю, підготовляли оунівські організації для виступу проти Радянського Союзу в момент нападу Німеччини [38, с. 140].

Управління НКВС у Станіславській області була розкрита окружна ексекутивна ОУН, яка підпорядковувалася Львівській крайовій ексекутиві. До складу керівництва Станіславської окружної ексекутиви входили: Ткач Ярослав (заарештований), Гудима Мар'ян (заарештований), Тичинський Богдан (заарештований у Львові на конспіративній квартирі крайової ексекутиви). На території Станіславської області по цій справі було заарештовано 97 осіб, вилучено зброю, друкарські машинки, директиви ОУН й літературу націоналістичного змісту [63, с. 101].

Ліквідації підпілля ОУН на Станіславщині продовжилася до кінця року 1940 р. Про це довідуємося із Директива наркома внутрішніх справ УРСР І. Серова про проведення операції з ліквідації організацій ОУН у західних областях України від 15 грудня 1940 р. [42, с. 107].

Про продовження боротьби НКВС із ОУН в області свідчить наступний документ : «Доповідна записка наркома внутрішніх справ УРСР П. Мешика заступнику наркома державної безпеки СРСР Б. Кобулову про організацію роботи з ліквідації ОУН. 26 березня 1941 р.». У ній зокрема констатувалося, що боротьба органів радянської влади з ОУН не принесла очікуваних результатів. Керівництво НКВС не задовольняли темпи ліквідації ОУН, зокрема, що в 1940 р. в західних областях УРСР було репресовано лише 4 тис. 657 осіб., а за січень – лютий 1941 р. відповідно 1 тис. 462 особи. За радянськими агентурними даними на березень 1941 р. в перебувало 13 тис. 529 осіб, з них на Станіславщині – 1046. У документі за підписом Народного комісара державної безпеки УРСР ст. майора Мешика пропонувалося внести розкол в український націоналістичних рух за допомогою наступних заходів: поглиблювати протиріччя між старою і новою генерацією ОУН в Краківському проводі; використовувати конфлікт між С. Бандерою і А. Мельником з метою їх компрометації; відділити Львівську крайову ексекутиву від Краківського проводу шляхом створення фіктивного «вождя», який таємно

підпорядковувався НКВС; здійснити пере вербовку периферійних керівників ОУН; посилити партійно-масову і пропагандистську роботу [49, с. 116].

За даними НКВС ліквідація осередків ОУН в західних областях України на змінила їх планів щодо антирадянського повстання, яке було заплановано з 20 квітня до 1 травня 1941 р. [45, с. 119]. У зв'язку з цим, зазначалося, що діяльність ОУНівських організацій у всіх областях значно активізувалася: здійснювалася посиленна вербовка нових кадрів ОУН; проводилися заходи з придбання зброї, боєприпасів, санітарного майна, відпрацьовувалися мобілізаційні плани; зростала кількість терористичних актів проти радянських і партійних працівників. Керівництво НКВС пропонувало провести превентивні заходи з ліквідації ОУН в період з 15 по 20 квітня 1941 р. [13, с. 163–164].

Начальнику Станіславського управління НКДБ тов. Михайлову, зокрема, давалися нові розпорядження, про що зазначено в директивному листі наркома державної безпеки УРСР П. Мешика начальникам УНКДБ західних областей України щодо боротьби з оунівським підпіллям від 31 травня 1941 р. Вони передбачали вирішення першочергових завдань: оперативної ліквідації керівного складу і активу ОУН; впровадження агентури НКВС в оунівські центри; перехоплення влади в крайовій ексекутиві ОУН й нейтралізація її роботи. Однак, було констатовано, що з квітня до 31 травня 1941 р. не вдалося знешкодити жодного члена крайової ексекутиви чи обласних центрів ОУН. Тому пропонувалися наступні заходи: продовжувати, розпочату 2 квітня 1941 р., роботу із знешкодження керівного складу ОУН; у випадку неможливості пере вербовки дозволити агентам НКВС фізичне знищення керівників націоналістичних організацій; відрядити зі східних областей України працівників НКВС чисельністю 765 осіб; виселяти сім'ї так званих нелегалів [53, с. 135].

Підсумок діяльності органів НКВС у західних областях УРСР подавався у секретному звіті, що датувався не раніше 15 червня 1941 р. [61, с. 167]. У ньому аналізувалася репресивна діяльність радянських спецслужб за січень – червень 1941 р. Тут зокрема вказувалося, що за згаданий період було ліквідовано 8 політичних і 25 кримінальних банд загальною чисельністю 273 активних

учасників. Також було заарештовано 212 так званих посібників і укривателів так званих бандитів. Окрім того було виявлено й затримано 747 нелегалів. Згадувалося, що за квітень – травень 1941 р. було заарештовано й виселено 1846 активних членів ОУН. Під час затримання було вбито 82 й поранено 35 оунівців, нелегалів і кримінальних злочинців. Як видно зі звіту органи радянської влади всіх їх зачисляли до бандитів. Зазначалося також про значну кількість вилученої зброї, зокрема: станкових кулеметів – 3, ручних кулеметів – 14, гвинтівок і карабінів – 304, револьверів – 296, обрізів – 29, гранат – 114, холодної зброї – 7, патронів – 46 452. Вказувалося, що ліквідовані бандитські угруповання здійснювали терористичні акти над радянськими і партійними працівниками, займались підпалами й грабежами. Як правило найбільше звинувачень було щодо ОУН. Їх також запідозрювали у співпраці з іноземними розвідками. Як приклад у Станіславській області, наводилася ліквідоване угруповання Шугая чисельністю 13 осіб, що діяло в Бережанському й Рогатинському районах й при затриманні якого 6 чол. було вбито, 1 поранено, решту затримано. У них було вилучено: 5 гвинтівок, 5 револьверів і 115 патронів [61, с. 167].

Органи НКВС усвідомлювали, що ОУН має значну підтримку місцевого населення. Тому вони всіляко намагалися ліквідувати соціальну базу націоналістичного руху. У цьому плані органами влади дієвою тактикою вважалося виселення так званог соціально-небезпечного елемента, до якого відносили членів сімей, посібників і укривателів повстанців. За даними НКВС за січень – червень 1941 р. із західних областей України було виселено 3079 сімей, загальною чисельністю 11329 осіб. Ця тактика частково себе виправдала, оскільки повстанці з ОУН, які були позбавлені джерел постачання продуктів, лікарств і опори на селі, були змушені виходити з підпілля і приходити до влади з повинною. Наводилися приклади, що з 22 по 29 травня 1941 р. добровільно здалися органам НКВС 241 особа. 5 травня в Жаб'ївський районний відділ НКВС у Станіславській області добровільно прийшли 12 нелегалів, зокрема Чупринчук, Зузяк, Бойчук та ін. У зв'язку з цим, робилися висновки, що правильно організовані заходи з виселення так званих соціально-

небезпечних елементів і проведена агентурна діяльність щодо імплементації в ОУН агентів НКВС призвели до самоліквідацій окремих підрозділів ОУН, що протягом значного періоду тероризували сільський радянський актив [13, с. 353–359].

Разом з тим, були відмечені недоліки в роботі органів НКВС в західних областях УРСР. Найперше – це непідготовленість операцій, безпечність і слабка бойова підготовка оперативних працівників, що призводили до провалу операцій, а також вбивствам і пораненням працівників НКВС. Підсумовувалося, що з 1 січня по 15 липня 1941 р. у західних областях УРСР було вбито 13 й поранено 30 оперативних працівників. Унаслідок неорганізованих і непідготовлених спецоперацій втрати склали 40% щодо загальних втрат працівників НКВС [61, с. 168].

Протягом 1939–1941 рр. у суспільно-політичному житті Станіслава відбулися кардинальні зміни, які вплинули на демографічну структуру населення і весь подальший розвиток міста. Вони були пов'язані насамперед із включенням західноукраїнських земель у склад Української РСР. За короткий відрізок часу тут відбулася націоналізація промисловості. У суспільному житті були відчутними заходи радянської влади щодо ОУН і УГКЦ. Радянізація Станіслава та інших міст і містечок Західної України передбачала панування єдиної комуністичної ідеології, репрезентантом якої виступала ВКП(б). У духовній сфері панувала ідеологія атеїзму, заснована на матеріалістичному світогляді.

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ НАСЛІДКИ РАДЯНІЗАЦІЇ

Вже з 1-го грудня 1939 р. розпочалася тотальна націоналізація промислових підприємств Львова, Станіслава та інших міст Західної України, в результаті якої було передано у власність держави близько 178 підприємств. Це стосувалося не лише великих заводів і фабрик, а також дрібних і кустарних майстерень. Механізм був відпрацьований ще в УРСР. Все робилося через збори робітників підприємств, рішенням яких заводи і фабрики передавали з приватних рук у державну власність. Робився вигляд народного волевиявлення. Після того керівництво районного або міського комітету призначали директора підприємства і представника робітничого комітету. Це рішення пізніше затверджував обласний виконавчий комітет. У результаті цього рішення про націоналізацію підприємства вважалося завершеним. Націоналізація охопила всі сфери так званого народного господарства Галичини. Було одержавлено майно підприємств, земель і угідь, що раніше перебували в приватній, кооперативній або церковній власності. До червня 1941 р. на західноукраїнських землях було створено 2 тис. 589 колгоспів [98].

Націоналізовані підприємства підпорядковувалися всесоюзним і республіканським народним комісаріатам або відомствам, окремі – обласному й республіканським виконавчим комітетам рад трудящих. Слід зазначити, що держава виділяла асигнування для відновлення діяльності заводів і фабрик. На підприємствах вводився двозмінний режим замість однозмінного. Збільшилася в 10 разів кількість зайнятих на виробництві осіб у порівнянні з попереднім періодом міжвоєнної Польщі. Усе це дало змогу вже на початку 1940 р. досягти рівня довоєнного індустріального розвитку і зменшити безробіття. Проте в промисловості Західної України не відбулося помітних економічних зрушень. Причиною була слабка матеріальна база тих підприємств, які залишилися в спадок від міжвоєнної Польщі. На цих підприємствах повільно зростала продуктивність праці й зберігалася низька ефективність праці робітників.

Задля подолання цих негативних явищ вводилася жорстка централізація, яка позбавляла ініціативи окремих управлінських кадрів і інженерно-технічного персоналу. Також з роботи були усунуті місцеві спеціалісти, до яких не було відповідної довіри з боку новопризначеного керівництва. Варто зазначити, що в санаційній Польщі на залізниці працювали переважно поляки, бо вона вважалася стратегічним об'єктом, на який не допускали непевних під оглядом безпеки осіб, зокрема місцевих українців. Тепер зі зміною влади непевними стали місцеві поляки, незалежно від того, що вони були добрими фахівцями своєї справи [116].

Кадрові перестановки, які диктувалися ідеологічними потребами, негативно вплинули на роботу підприємств. У таких умовах відбулося нераціональне використання наявного устаткування, неправильно відбувався розхід сировини, не належною була фінансова політика і планування. Не рідко обладнання простоювало, а потім доводилося працювати додатково, щоб виконати план. З'явилися такі явища як антисанітарія, якої не спостерігалось раніше. Плани часто густо були завищеними й не спів розмірними з наявними потужностями. Однак, плани систематично не виконувалися і це було поширене явище в економіці Радянського Союзу. Планова економіка поряд із позитивними рисами мала й недоліки. Бо основна увага зверталася на валові показники, які були покладені в основу виконання плану. Тому за рахунок кількості страждала якість продукції. Все це обговорювалося на засіданнях обласної партійної конференції. Варто додати, що радянське керівництво визнавало, що в капіталістичній Польщі якість продукції була набагато вищою [116].

Поряд із тим суттєво змінилися умови праці, пов'язані з переходом на 8-и годинних робочий день і 7-и денний робочий тиждень. Також робітники фабрик і заводів були позбавлені права самовільного залишення місця роботи. Це могло статися лише у випадку інвалідності чи хвороби, виходу на пенсію або зарахування на навчання. Також вводилася жорстка міра покарань, зокрема за прогул без поважної причини або за спізнення на роботу карали виправними роботами за місцем праці строком до шести місяців. Для підвищення

продуктивності праці в Радянському Союзі застосовували соціалістичні змагання. Ця практика не обминула підприємства радянського Станіслава. Трудові колективи брали добровільно на себе підвищені зобов'язання, а згодом намагалися їх виконати. Нерідко кілька підприємств у однотипній галузі змагалися між собою у виконанні підвищених зобов'язань [116].

Ця практика зачепила також кооперативні установи, які були створені на місці ліквідованого Ревізійного союзу українських кооперативів (РСУК), який відомий з часів Австро-Угорщини і протягом всього міжвоєнного періоду допомагав українцям вижити в умовах санаційної Польщі. З приходом радянського керівництва про розпуск РСУК оголосили на зборах працівників 12 грудня 1939 р. Майно кооперативів було передано у власність держави. А споживчу кооперацію включили в систему Української кооперативної спілки (Укоопспілки). Вона підпорядковувалася Центросоюзові – найвищому кооперативному об'єднанню в Радянському Союзі [98].

З приходом радянської влади було націоналізовано приватні будинки. Забирали майно не лише у колишніх поміщиків, капіталістів і власників житлового фонду, а також у ремісників, крамарів, представників інтелектуальної праці – тобто тих, які не належали до пануючих класів за часів санаційної Польщі. На ці зловживання надходили чисельні скарги, але вони ігнорувалися і люди залишалися на вулиці. Це викликало обурення з боку місцевого населення і неприйняття ними радянської влади. Боротьба за соціальну справедливість була лише прикриттям, а на практиці радянська влада несправедливо і незаконно позбавила людей їх майна. В ході націоналізації найбільше постраждали колишні польські чиновники державного апарату, офіцери Війська польського, підприємці, лікарі і вчителі. Вони безповоротно втратили своє майно і навіть речі першої необхідності. Все це супроводжувалося моральним приниженням.

Ще в гіршому становищі опинилися біженці з центральної Польщі, зокрема євреї та поляки. Осередки для них створювалися в гуртожитках, клубах, монастирях. Наплив біженців призвів до зростання цін на продовольчі товари [116].

Унаслідок націоналізації загострилася продовольча проблема в місті Станіславі. Поспішна і непродумана націоналізація зруйнувала систему постачання. Станом на грудень 1939 р. у місті було націоналізовано дрібні крамниці й кіоски, які були поширеним явищем у довоєнному Станіславові. Як наслідок стрибок цін на масло, молоко і яйця. Зарплати виявилися мізерними, порівняно з цінами на продукти, які до того були в дефіциті. Про брак продуктів та їх нерівномірне постачання свідчили величезні черги в крамницях. В умовах гострої нестачі продуктів першої необхідності радянська влада видала розпорядження, про унормування видачі товарів на одну особу. Через дефіцит паперу не було можливості пакувати розвісний товар. Ознаками нового радянського порядку стали «порожні прилавки в магазинах на фоні портретів Й. Сталіна і М. Хрущова» [116].

З приходом радянської влади Станіслав пережив серйозні труднощі з товарами першої необхідності й продуктами харчування. Органи на місцях намагалися вирішити ці проблеми адміністративно-командними методами. Постановами і розпорядженнями врегульовувалася робота торгівельних закладів. Власників магазинів під примусом заставляли дотримуватися довоєнних цін. Незгідних або тих, хто не міг виконати розпорядження влади, карали за законами воєнного часу. Однак, ці заходи виявилися неефективними. У результаті зростав чорний ринок, спекуляція, коли товари продавали за завищеними цінами. Все це відбувалося в умовах коли заробітна плати залишалася на тому ж рівні і її виплачували злотими, які вже не мали популярності серед місцевого населення. Перегини на місцях доводили до того, що нерідко в магазинах була виключно одна морожена риба. Не враховувався той факт, що за Польщі, такого продукту галичани взагалі не знали. До того не було відповідної кількості холодильників, щоб зберігати завезену рибу. У результаті майже все було викинуто на смітник. Такі були командні методи новопризначеного керівництва так званої народної торгівлі [103].

Поряд із великими підприємствами в грудні 1939 р. міська влада націоналізувала дрібні підприємства, крамниці, кіоски і все те, що було оголошено капіталістичною власністю. Унаслідок цих заходів піднялися ціни

на всі продукти сільського господарства, зокрема масло, сир, яйця. Виросли ціни на хліб приблизно у 5-ть разів, а на м'ясо у 7 разів. До того ж відчувалася нестача продуктів і як наслідок – черги в магазинах і спекуляція на ринках [116].

З початком 1940 р. склалася складна соціально-економічна ситуація в місті і області. На ринку не вистачало продуктів харчування і товарів широкого вжитку. Ціни невпинно зростали: молоко 3 руб. за літр, сливочне масло – 70-80 руб. за кг, яйця – 10-15 руб. за десяток, картопля – 2 руб. за кг, кури – 60-70 руб. штука, гуси – 120-150 руб. штука. Зокрема, у шифротелеграмі тов. Чибісова до Л. Берії повідомлялося, що кооперативна мережа на Станіславщині розвивалася незадовільно, в магазинах величезні черги, бійки, спекулянти лізли без черги, міліція на могла навести порядок. Чибісов звертав увагу на катастрофічну ситуацію з дровами і варто нагадати, що це була середина зими – січень 1940 р. Вже з січні 1940 р. у Львові, Станіславі, Тернополі та інших містах Галичини спостерігалися ознаки голоду. До весни 1940 р. органам радянської влади вдалося подолати ці проблеми і налагодити поставки із СРСР. До магазинів Станіслава прибули товари першої необхідності й продукти харчування. Однак дефіцит і надалі спостерігався. Його вже штучно підтримували спекулянти, які відчували можливість доброї наживи [79, с. 57].

Опанувати ситуацію на місцевих ринках вдалося лише в 1940 р. коли було налагоджено постачання товарів з СРСР. Однак більшість цих товарів потрапляли до держустанов, армійських підрозділів, на утримання стратегічних об'єктів, а також забезпечення в'язниць. Також створювалися недоторкані запаси продовольства на випадок війни. Загалом централізована система управління зі своєю забюрократизованістю та інертністю на давала можливості швидко реагувати на економічні проблеми. Давалася взнаки непрофесійність новопризначеного радянського керівництва, які боялися проявляти ініціативу і чекали розпоряджень з Москви, а самі боялися проявляти ініціативу. Слід зазначити, що ті товари як надходили до крамниць західних областей України з Москви та інших республік СРСР були низької якості й не до порівняння з довоєнними польськими товарами [116].

У соціально-економічному житті Станіслава наростали досі небачені явища, як перебої з постачанням хліба й товарів першої необхідності. Продавці використовували ситуацію для особистого збагачення й займалися неправомірними діями: приховуванням товару для «своїх», обважуванням і обмірюванням «чужих» покупців. Місцева партійна і державна номенклатура в таких умовах намагалася забезпечити в першу чергу себе і свої сім'ї товарами першої необхідності і встановлювала всілякі пільги. Так забезпечення влади і простих людей відрізнялося кардинально. Можновладці організовували магазини закритого типу. Існували також окремі їдальні для начальства та їхніх родичів. Державний радянський апарат до того ж мав першочергове забезпечення у винайманні житлового фонду у Львові, Станіславі й забезпеченні в кращих готелях. Всі ці зловживання викликали обурення у місцевих мешканців і негативне ставлення до радянської влади загалом. Щоб якось розрядити ситуацію, влада навіть при низьких темпах виробництва сприяла збільшенню заробітної плати на підприємствах Західної України. Такі заходи мали незначний моральний ефект, бо підвищення зарплати не вплинуло на покращення матеріального становища робітників [88, с. 148].

Поширеним явищем в СРСР була практика індивідуальної підписки на державні позики. Вона розповсюдилася й на західноукраїнські області. Задля залучення максимальної кількості учасників працювала розгалужена мережа агітаторів. Підписуючись на місячний заробіток, трудящі давали додаткові надходження до бюджету, що свідчило про перевиконання плану. Таке окомілювання було характерною рисою радянської бюрократичної системи, які придумувала всілякі хитрощі для прикриття своєї некомпетентності і безгосподарності. Крім вищеназваних поборів громадяни СРСР здавали членські внески на профспілковий комітет, комсомол, «Червоний хрест», ДТСААФ та інші товариства, які жили за рахунок членських внесків. Більшість трудящих Станіслава лише формально брали участь у цих товариствах, однак протестувати в умовах радянської тоталітарної системи не було ніякої можливості, й нерідко – це загрожувало адміністративними наслідками [90, с. 312].

Зміна державного правління боліюще вдарила по найвразливішій частині суспільства – пенсіонерах. Невідповідність польського і радянського пенсійного законодавства призвела до того, що людям невчасно виплачували пенсії, довго відбувалося переоформлення і призначення нових пенсій. Радянська влада відмовила в наданні пенсійного забезпечення всім, хто був причетний до функціонування державного апарату міжвоєнної Польщі, а саме воєводам, старостам, директорам, офіцерам, генералам, прокурорам, священикам і т.п. таким чином, вищеназвані категорії населення взагалі втрачала засоби для існування. Решті населення виплачувалися пенсії не відповідно до їх трудового стажу, а мінімальну встановлену в СРСР пенсію. Нерідко це було нижче прожиткового мінімуму. Пенсії виплачували з місцевого бюджету. А забезпечення пенсіями було нижчим ніж за часів міжвоєнної Польщі. Це ще більше обмежувало сімейні бюджети в умовах подорожання товарів і постійного дефіциту [88, с. 149].

Негативні наслідки для матеріального стану мала грошова реформа, яка розпочалася 21 грудня 1939 р. і внаслідок якої повністю припинився обіг польського злотого на території Західної України. Першочерговим завданням влади було запровадження курсу рубля на рівні з польським злотим. Це дозволило легально пограбувати населення так званих звільнених територій і нейтралізувати заощадження населення. За низькими цінами прибулі в Західну Україну червоноармійці і радянські чиновники скуповували тут одяг, взуття, папір, годинники, каву, шоколад та інші дефіцитні в СРСР товари. Потім все це вони відправляли до своїх рідних. Для цього використовувався транспорт, який виїжджав на схід. А звідти привозили нафту, сірники, махорку і сіль. У результаті таких нехитрих оборудок крамниці і склади спорожніли. Не вистачало продуктів харчування і речей першої необхідності. Радянська влада намагалася контролювати цей процес. Була створена мережа комісійних магазинів, які скуповували за заниженими цінами в населення одяг, взуття, друкарські і швейні машинки, меблі, патефони й платівки [90].

Зрозуміло, що внаслідок цієї реформи населення західних областей України позбавилося своїх заощаджень відкладених на «чорний день». Такий

день настав але гроші були безповоротно втрачені внаслідок цієї грабіжницької реформи. За цією реформою польський злотий обмінювався до радянського рубля в співвідношенні один до одного, але не більше 300 злотих. У таких умовах мешканці Станіславщини мусіли виживати всіма доступними способами навіть нечесними, зокрема спекуляції і крадіжкам державного майна. Воин були вимушені економити на сплаті податків і комунальних платежів. А комунальні служби не маючи обігових коштів, не справлялися зі своїми обов'язками забезпечення життєдіяльності міста. Місто поступово занепадало, вулиці і тротуари не прибиралися, сміття вчасно не вивозили. У подвір'ях і скверах зникли зелені насадження. Запанувала антисанітарія, що стало характерним явищем на державних підприємствах та організаціях. Поширювалися інфекційні захворювання. Зокрема дизентерія і черевний тиф проявили себе у Львові, Станіславі та інших містах у вересні 1940 р. Відбувалася руйнація житлового фонду, які перебували у віданнях державних організацій і фізичних громадян. Ремонт будинків відбувався але вкрай неякісно і невчасно. Трудомісткі роботи проводилися вручну без застосування спеціальної техніки [116].

Згідно перепису 1931 р. населення Речі Посполитої на території східних і південних воєводств Польщі, а саме Львівського – 2,1 млн. осіб, Станіславівського – 1,6 млн. осіб, Тернопільського – 1,7 млн. осіб і Волинського – 2,3 млн. осіб. Якщо в процентному відношенні, то за даними Ю. Сороки, в Західній Україні було більше 36% поляків, близько 58% українців та представників інших національностей: євреїв, росіян, чехів та ін. За підрахунками Івана Біласа, українців в Західній Україні було 62,4%, поляків – 25,6%, євреїв – 10,1%, німців – 1% та представників інших націй – 0,4% [91, с. 192].

У результаті укладеного радянсько-німецького договору від 28 вересня 1939 р. під радянською окупацією опинилося 51,6% територій II Речі Посполитої з населенням 13,2 млн. осіб. Згідно мовного принципу тут було: поляків – 5,3 млн., українців – 4,5 млн., євреїв – 1,1 млн., а також білоруси, росіяни, німці, литовці і чехи. Серед осіб які сповідували католицизм було

33,4%, а це приблизно 4,4 млн. осіб. На 1939 р. у Львівському воєводстві проживало 2,1 млн. осіб, з них 45% декларували вживання польської мови, а 44,8% української мови. Усього в 1939–1941 рр. населення Галичини зменшилося на 200 тис. осіб (на 4–5% загальної чисельності населення 1939 р.) [129].

З початком Другої світової війни населення активно емігрувало. Згідно з даними В. Кубійовича, в січні 1939 р. у Львівському воєводстві проживало 58% українців, 29% поляків, 13% євреїв; у Тернопільському – 61% українців, 30% поляків, 8% євреїв; у Станіславському – 75% українців, 15% поляків, 9% євреїв. Вже у вересні значна частина населення виїхала через Румунію в Угорщину. У Галичину прибували євреї і поляки, які втікали з німецької зони окупації. Акції примусового переселення, проведені на окупованих нацистською Німеччиною територіях, згодом призвели до несприятливих наслідків. В Західну Україну для реалізації політики радянізації прибуло близько 100 тис. державних і партійних службовців. У доповідній записці УПВ НКВС УРСР наркомуні внутрішніх справ УРСР І. Сєрову про підсумки переселення населення західних областей УРСР з 800-метрової прикордонної смуги від 10 червня 1940 р. повідомлялося, що виконання цього розпорядження було доручено головам обласних виконавчих комітетів і секретарів обкомів КП(б)У західних областей УРСР [51, с. 80–86].

Німецька агресія на Польщу у вересні 1939 р. і короткотривала радянсько-польська війна, викликана наступом Червоної армії на територію II Речі Посполитої, позначилися суттєвими демографічними змінами, що найбільше проявилися в національному відношенні. На землях окупованих СРСР опинилося 336 тис. втікачів з центральної і західної Польщі, які рятувалися від німецької окупації. Серед них було 198 тис. євреїв і 138 тис. поляків. Близько 2/3 з них опинилося на західноукраїнських землях. Одночасно сюди прибували відступаючі підрозділи Війська польського. Згідно даних радянської статистики в полон Червоної армії потрапило понад 200 тис. польських солдатів, з яких 130 тис. 200 було інтерновано в таборах НКВС, зокрема на території Західної України. Ще 43 тис. полонених було передано

німцям. У таборах НКВД залишилося 90 тис. польських військовослужбовців [135, s. 161].

З приходом Червоної армії на Західну Україну не спостерігалось значних людських втрат. Але це лише на початку. В процесі радянізації західноукраїнських земель посилювався терор і репресії, які стали причиною значних демографічних змін. Переслідування в радянському Станіславі мали селективний характер. Спочатку репресій зазнали заможні поляки, а згодом і все населення Львова та представники інших національностей Західної України. До найбільших демографічних втрат призвели депортаційні акції до таборів на півночі Радянського Союзу. За різними підрахунками це від 1 до 2 млн. осіб. Згідно з підрахунками Ю. Седлецького, з Волині і Східної Галичини в 1939–1941 рр. вивезено в східні і північні райони СРСР принаймні 650 тис. осіб. Близько 1/3 з них загинула по дорозі, а також після прибуття на місце ув'язнення. Прийнято вважати, що серед переселенців поляків було 60%, євреїв 20%, 15% – українців і 5% білорусів [148, s. 46].

Першою групою депортованих були так звані осадники. У лютому 1940 р. було вивезено 29 тис. родин осадників, що становило приблизно 150 тис. осіб. згідно з даними НКВС на 1 квітня 1941 р. у місцях заслання в північних районах, зокрема Архангельській області і Сибіру перебувало 134 тис. 491 осадник. Наступними переселяли так званих біженців з окупованих Німеччиною польських земель [135, s. 161].

На приєднаних територіях проведено мобілізацію. На Західній Україні мобілізували від 150 до 200 тис. молодих чоловіків всіх національностей. Приблизно таку ж кількість осіб було заарештовано. Смертність серед ув'язнених була дуже високою. З вторгненням нацистської Німеччини на СРСР у кінці червня 1941 р. більшовики масово знищували в'язнів тюрем на Станіславщині. Тобто, репресії мали масовий характер і впливали на демографічний стан населення Західної України. На території Станіславщини з цього періоду відоме урочище Дем'янів Лаз біля Івано-Франківська. Воно стало місцем розстрілів в'язнів тюрми НКВС у Станіславі, які проводили в кінці червня 1941 р. перед відступом радянських військ. Під час розкопок в часи

незалежної України тут було знайдено рештки 524 осіб. З них вдалося ідентифікувати 22, а пошукова праця в архівах СБУ дала змогу визначити імена ще 400 осіб [10].

З іншого боку народжуваність в післявоєнний період була дуже висока, що частково компенсувало демографічні втрати населення. Галичани, які були мобілізовані в радянський окупаційний період до лав Червоної армії так і не повернулися з фронту, бо їх скеровували в найгарячіші ділянки фронту і без належної військової підготовки вони мали дуже невеликі шанси, щоб вижити. Стосовно мовного питання то практично всі українці і росіяни спілкувалися своєю рідною мовою. Євреї і поляки вибирали мову залежно від обставин і місця проживання. Унаслідок політики радянської влади істотно змінився національний склад міста Станіслава [129].

У жовтні 1939 р. відбулися зрушення у розвитку промисловості міста: відкрилися столярна, кравецька і шевська майстерні, меблева промислово-кооперативна артіль. Залізничні майстерні були реорганізовані у паровозоремонтний завод. Почала працювати кондитерська фабрика. У листопаді 1939 р. були введені в дію усі підприємства міста, які не постраждали під час військових дій, та ті, які були законсервовані [102].

За два роки «соціальних перетворень» у місті стався ряд якісних зрушень. Так, майже зникло безробіття, а люди, які десятиліттями не могли реалізувати себе, знову мали роботу. Зросло промислове будівництво. Так, на базі трьох кустарних підприємств виник новий вагоно механічний завод, який згодом перетворено в «Приладобудівний». На базі залізничних майстерень було створено паровозобудівний завод, а згодом Локомотиворемонтний завод (ЛРЗ). Станіславівські залізничні майстерні увійшли до складу Львівської залізниці Народного комісаріату шляхів сполучення (НКШС) СРСР і отримали назву «Станіславівського паровозо-вагоноремонтного заводу». Першим завданням заводу стало переобладнання колісних пар паровозів і вагонів із вузької європейської (1435 мм.) на широку радянську колію. Крім того проводився капітальний ремонт паровозів і вагонів. Кондитерська артіль, на якій працювало за Польщі 15 робітників, перетворилася у кондитерську фабрику з

50-ма робочими місцями для українських трудівниць. Ватно-ватинна фабрика переросла у прядильно-трикотажну. Відкрилися нові меблева, швейна та взуттєва фабрики [99, с. 94].

27 січня 1940 р. сталися зміни в адміністративному устрої області. Замість колишніх 10 повітів створено 37 районів. За перший рік радянської влади у місті відкрилося 45 промтоварних та 113 продовольчих магазинів, 10 ресторанів, 14 їдалень, буфетів і кафе. А в сфері медичного обслуговування відкрилося 14 лікарських установ, 7 амбулаторій, 5 медичних пунктів, загальний родильний будинок [99, с. 93].

У Станіславі та області було організовано державну і кооперативну торгівлю та встановлені ціна на продукти харчування і товари широкого вжитку. Це відбувалося на виконання постанови ЦК ВКП та РНК СРСР від 2 січня 1940 р. «Про організацію державної і кооперативної торгівлі і цінах у західних областях Української та Білоруської РСР». Відповідно бюро Станіславського Обкому КП(б)У постановило: зобов'язати зав. Облторгвідділом т. Мутиліна організувати в області три змішаних торгога: Станіславський міський змішаний Торг з районом діяльності в м. Станіславові, Коломийський міський змішаний торг з районом діяльності в м. Коломийі та обласний змішаний торг з міськими конторами в м. Надвірна, Калуш, Городенка, Снятин. Всі матеріальні цінності: магазини, їдальні та пекарні, що раніш були передані держторгівлею кооперації, передати заново організованим міським конторам обласного змішаного торгу [70, с. 62].

Процес організації колективних господарств у західних областях України відбувався одночасно із націоналізацією поміщицьких та селянських земель. Про це йшлося в «Постанові Станіславівського обласного виконавчого комітету і обкому КП(б)У про перспективи організації колгоспів на Прикарпатті, а також про факти саботажу колективізації» від 13 травня 1940 р.. У цьому документі розкрито організаційну структуру, економічне становище й перспективи розвитку колгоспів з точки зору радянського керівництва. Відзначалося, що в процесі підготовки до весняного сіву тяга бідняцько-середницьких мас до колгоспу збільшувалась і на момент виходу в поле по

Станіславській області організовано 26 колгоспів. Колгоспами було охоплено 3953 господарств, а колгоспи мають 5328,80 га землі [65, с. 71].

Поряд з успіхами відзначалося ряд недоліків. Так, наприклад в деяких колгоспах затверджений і прийнятий статут сільсько-господарської артілі, не був затверджений в Районних виконавчих комітетах (райвиконкоми) (колгоспи ім. Молотова і Кірова, Бурштинського району, колгоспи ім. 17 вересня, ім. КІМ «Більшовик» Заболотівського району). В більшості колгоспів не було вчасно складено фінансово-виборчих планів, що сталося внаслідок недостатньої оперативної роботи Облземвідділу та Райземвідділів, а також недостатньої допомоги з боку агрономів МТС. Основним недоліком в роботі колгоспів відзначалася неналагодженість справи обліку трудоднів. Облземвідділ з запізненням надіслав колгоспам орієнтовні норми виробітку та розцінки. Плани посіву доведені не всім колгоспам і невчасно [65, с. 71].

В перші дні весняної сівби на весну 1940 р. також були недоліки. Особливо відставали з посівом колгоспи ім. 17 вересня с. Негівці Войнилівського району, ім. Тимошенко с. Ляцьке, Тисменицького району. В окремих колгоспах посів проводився ручним засобом тоді як є сівалки (Заболотівський район). В ряді колгоспів є порушення агротехніки. Наприклад, в колгоспі ім. Паризької комуни с. Сілець Жовтневого району посіяно цукровий буряк без попереднього внесення штучних добрив і гною. В колгоспі ім. 1 травня с. Стецева Снятинського району є факти невиходу на роботу колгоспного активу, а також в ряді колгоспів є затримка в розгляді заяв про вступ до колгоспу. Наприклад, в колгоспі ім. 1 травня с. Стецева, Снятинського району не розглянуто 35 заяв, які лежать з 17 квітня 1940 р. В колгоспі ім. Сталіна – с. Годи-Добровідка, Коломийського району не розглянуто 11 заяв, в колгоспі ім. Хрущова с. Павелче, Станіславського району не розглянуто 16 заяв з 16 квітня 1940 р., в колгоспі 17 Вересня с. Демичів, Заболотівського району не розглянуто 10 заяв з 24 квітня 1940 р. і цілий ряд інших колгоспів. Внаслідок недостатнього керівництва колгоспами з боку райкомів КП(б)У та Райвиконкомів деякі колгоспи без особливої потреби розпочали капітальне

будівництво, зокрема колгосп ім. Паризької Комуни (с. Сілець, Жовтневого району) [65, с. 72].

З метою покращення ситуації Обласний Виконавчий Комітет і Обком КП(б)У постановили зобов'язати Райкоми КП(б)У та Райвиконкоми організувати в колгоспах розгляд поданих заяв та надалі не припускати їх зволікання. З метою організаційно-господарського зміцнення колгоспів рекомендувати: у колгоспах: ім. Молотова Бурштинського району «Більшовик» і «Шлях до комунізму» Більшовецького району, ім. Хрущова Станіславського району, ім. 1 травня і ім. Леніна, Коломийського району, ім. Тимошенко і ім. 17 вересня, Тисменицького району і ім. Леніна і ім. Сталіна, Обертинського району і ім. 17 вересня, Тлумацького району – організувати тваринницькі ферми на базі колишніх поміщицьких господарств, переданих цим колгоспам (будівлі, корови і інш. худоба). В колгоспах: ім. Молотова, Бурштинського району, ім. Хрущова, Станіславського району, ім. КІМ, Заболотівського району, ім. 1 травня, Снятинського району, ім. Сталіна Коломийського району – рекомендувати розвинути культурне ставкове рибне господарство, привести в порядок існуючі ставки та пустити зарибок культурних порід риби. Зобов'язати Облземвідділ, Райкоми КП(б)У та Райвиконкоми до 20 травня 1940 р. розробити по кожному колгоспу практичні міроприємства по організації допоміжних галузів виробництва (пасічництво та інш.) і подати на затвердження Облвиконкому; Попередити всіх голів колгоспів, голів РВК і секретарів РК КП(б)У не допустити зайвих витрат по капітальному будівництву в колгоспах; Зобов'язати Нач.ОБЛЗУ тов. Євтушенко підготувати матеріал на чергове засідання ОВК з відповідними розрахунками для надання довготермінового кредиту колгоспам; зобов'язати директорів МТС забезпечити агротехнічне обслуговування колгоспів, втілюючи колгоспникам основні правила радянської агротехніки [65, с. 72–73].

У березні 1940 р. відкрито перший на Прикарпатті вуз – Станіславський учительський інститут (нині Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника). Почали працювати три педагогічні школи і педагогічні курси. Радянська окупація Станіслава позначилася змінами в культурно-

освітній сфері, яка була відтепер підпорядкована тотальній комуністичній ідеології. Виділялися кошти на модернізацію змісту освіти. Зокрема в 1940 р. на розвиток так званої народної освіти в місті Станіславі було виділено коштів більше, ніж в середньому за рік за часів санаційної Польщі. Порівняно з польським періодом значного розширення зазнала мережа вищих та середніх спеціальних навчальних закладів [99, с. 93].

З метою утвердження радянської влади в Станіславській області необхідно було організувати систему початкової й середньої освіти. Адже саме в школі формувався майбутній громадянин радянської держави. А для функціонування шкіл потрібні були вчителі, яких було заплановано формувати з місцевих кадрів. З цього приводу 3 грудня 1940 р. відбулося засідання бюро Станіславського обкому КП(б)У. Головне питання, яке розглядалося на засіданні, про підготовку учительських кадрів в Станіславській області. Серед присутніх на засідання були запрошені: Кудімов (завідувач організаційно-інструкторським відділом Обласного Комітету (Обкому) КП(б)У), Абрамушкін (заступник завідувача відділу кадрів Обкому КП(б)У), Ульянов (завідувач особим сектором Обкому КП(б)У), Шевкунов (заступник завідувача організаційно-інструкторським відділом Обкому КП(б)У), Тріфонов (Жаб'ївський Районний комітет (райком) КП(б)У), Бабенко (Печеніжинський райком КП(б)У), Даниленко (Лисецький райком КП(б)У) [72, с. 106].

На 1940/1941 навч. рік було заплановано підготувати 2450 осіб, однак унаслідок запровадження додаткової системи учительських курсів цей план було перевиконано. Було підготовлено й перепідготовлено 2636 осіб. про це на Бюро Обкому КП(б)У доповідав начальник обласного відділу народної освіти тов. Дигун. Однак його діяльність щодо підготовки учительських кадрів через стаціонарні навчальні заклади не задовольняла членів бюро обкому партії. За планом до Учительського інституту мали набрати 480 студентів [72, с. 107].

Загалом у 1940/1941 навч. році в Учительському інституті Станіслава навчалося 1034 осіб. Крім того на річних педагогічних курсах учителів 5-7 класів навчалося 202 осіб, замість запланованих 270. Не задовольняла обком робота з набору на заочні відділи педагогічних шкіл. При запланованому наборі

250 учнів було прийнято лише 112 заяв. Ми можемо пояснити такий стан недовірою місцевого населення до радянської влади. Галичани з недовірою ставилися до більшовицького керівництва та комуністичної ідеології й не поспішали ставати їх прихильниками. Зрозуміло, що без цього не можна було формувати успішної учительської кар'єри. Бо в СРСР ідеологічна складова була невід'ємною частиною учительської професії. Також лояльність до нової влади було бажано затвердити вступом до комсомолу, а пізніше комуністичної партії, але це ще треба було заслужити й доказати свою відданість ідеалам марксизму-ленінізму. Тому жителі Станіславщини на всякий випадок трималися осторонь Учительського інституту, навіть незважаючи на престижність і сплачуваність учительської професії [72, с. 107].

Відзначалися також недоліки в організації педагогічних шкіл та Учительського інституту, де готувалася значна частина учительських кадрів. Стверджувалося, що директори педагогічних шкіл (медшкіл) при прийомі студентів не дотримувались інструкції Народного комісаріату освіти (НКО) УРСР про порядок прийому, унаслідок чого частина студентів вступила без іспитів, з низькою підготовкою, а тому й успішність у Станіславській педагогічній школі складала лише 54,9%. Окрім того, з боку директорів педшкіл не було достатнього керівництва методичною роботою і здійснювався недостатній контроль за підготовкою викладачів до лекцій. Не було організовано допомоги молодим і місцевим учителям, а яка наслідок траплялися випадки недобросовісних лекційних занять. У негативному контексті наводився приклад викладача природознавства Коломийської педшколи т. Денисюкова, викладач каліграфії – Бабчишина та ін. [72, с. 108].

У системі освіти і культури як свідчить О. Ісаюк панувало царство абсурду. На відповідні посади призначалися малоосвічені, хамовиті особи, які мали посвідчення членів партії. Загальноприйнятним став постійний ідеологічний контроль. Люди виявилися повністю безправними, під загрозою постійного арешту і вивезення, в страху перед незрозумілими й необґрунтованими звинуваченнями [103].

Культурно-мистецьке життя Станіслава і області набуло зовсім нового змісту й помітно оживилося. У грудні 1939 р. прем'єрою вистави О. Корнійчука «Платон Кречет» розпочав свою роботу обласний музично-драматичний театр ім. І. Франка. На базі філії Львівського музичного інституту ім. Лисенка було організовано музичне училище. Восени 1939 р. було створено обласну бібліотеку, обласну редакцію радіомовлення. 1 лютого 1940 р. було прийнято постанову про організацію обласної філармонії. До Станіслава приїхав видатний діяч українського кіномистецтва, письменник О.Довженко. 1 травня 1940 р. був відкритий обласний історико-краєзнавчий музей, створений на базі міського музею «Покуття», Жаб'ївського музею «Гуцульщина» та окремих колекцій. Був організований Гуцульський ансамбль пісні і танцю, основою якого став аматорський хор села Космач. Було утворено Станіславівське літературне об'єднання. У червні 1940 р. на гастролі приїхав Київський театр опери і балету, мешканці міста мали змогу послухати З. Гайдай, М. Литвиненко-Вольгемут, І. Паторожинського та інших видатних митців. На Станіславщині було також організовано комітет охорони та збереження історико-культурних, архітектурних і археологічних пам'яток області. У травні 1941 р. було організовано першу обласну художню виставку. 1 травня 1940 р. на базі Покутського музею відкрито обласний краєзнавчий музей нині Івано-Франківський обласний краєзнавчий музей. Другого дня директора музею Г. Купченко безпідставно заарештували. Реабілітований посмертно у 1993 р. У тому ж році в Станіславі створено Гуцульський ансамбль пісні і танцю [99, с. 94].

Слід визнати, що радянська влада зробила помітні зміни в соціально-економічному житті Станіславщини. 21 грудня 1939 р. була відкрита фельдшерсько-акушерська школа в приміщенні колишнього «Будинку для бідних і калік», який діяв у місті ще з 1900 р. Школу у післявоєнні роки було реорганізовано у медичне училище. Був заснований технікум фізичної культури. У січні 1940 р. розпочато будівництво взуттєвої фабрики, організовано швейну фабрику в приміщенні колишньої фабрики Шуртмана по вул. Бельведерській. Почали випускати продукцію швейна і взуттєва фабрики,

став до ладу меблевий комбінат, швидко розвивалася металообробна, легка, меблева, деревообробна промисловості, індустрія будівельних матеріалів, почалася прокладка газопроводу Калуш-Станіслав. В місті діяло 50 промислових підприємств з 6,6 тис. працюючих; 14 лікарняних установ, міська санітарна станція, будинок грудної дитини, 28 шкіл, дві музичні школи і середнє музичне училище, 5 кінотеатрів, клуби, гуртки художньої самодіяльності. В місті працювало 113 продуктових і 45 промтоварних магазинів, 14 їдалень [102].

До початку Другої світової війни у Станіславі проживало близько 70 тис. осіб, з них за даними Тадеуша Ольшанського – 28 тис. поляків. Зменшення польського населення почалося із арештів і везень до Сибіру і Казахстану. Потім за німецької окупації 1941–1944 рр. продовжилися винищення польської інтелігенції, арешти, концентраційні табори і вивезення на примусову працю до III Рейху. Німецька влада також здійснила голокост єврейського населення міста. На 27 липня 1944 р. коли у Станіслав повторно увійшла Червона армія польського населення було вже 10-12 тис. осіб. [83, с. 254].

22 червня 1941 р. німецьк літаки бомбардували залізничну станцію Станіслав. Згодом до міста вступили угорські війська, а через місяць – німецькі окупанти. Галичина стала частиною німецької Генеральної губернії з центром у Кракові.

Отже, більшовицька влада у Станіславі від самого початку нав'язала з фальшиву версію про «визволення західноукраїнських земель» і «возз'єднання їх з Радянською Україною», як «віковічне прагнення українського народу» й «торжество історичної справедливості». Брехлива пропаганда наголошувала, що Червона армія йде визволяти братів-українців, а на окуповані землі прибули когорти енкаведистів з наперед підготовленими списками, які заарештовували й вивозили на Сибір всіх незгідних з політичною лінією комуністичної партії.

ВИСНОВКИ

Термін «окупація» утвердився в історіографії незалежної України й прийшов на зміну радянським «визволенням» і «возз'єднанням» західноукраїнських земель. Радянська окупація Західної України розпочалася 17 вересня 1939 р. унаслідок секретного протоколу до німецько-радянського договору про розподіл сфер впливу в Європі.

Радянізація Станіслава та області розпочалася одночасно із приходом Червоної армії 22 вересня 1939 р. Радянська влада поступово нейтралізувала всіх ідеологічних противників, ліквідувавши партії і організації. Встановлювався диктат однієї комуністичної партії, яка була пануючою в СРСР. Більшовицьку ідеологію у Станіславі насаджували різноманітними методами але вона не проникла в глибини суспільної свідомості. Радянська система відразу викликала глибоку недовіру й розчарування місцевих жителів міста. Все це спонукало до пошуків шляхів і методів боротьби з радянською владою.

Реакція місцевого населення на прихід Червоної армії була різною від несприйняття до схвалення і залежали від обставин, у яких опинилися представники різних націй. Поляки сприйняли прихід радянських властей як окупацію й від самого початку намагалися створювати осередки спротиву, які виявлялися й ліквідовувалися НКВС. Пересічні українці спочатку сподівалася соціальної справедливості в суспільстві й вітали прихід Червоної армії. Однак з початком репресій їх ставлення змінилося на протилежне й негативне. Єврейське населення, рятуючись від німецької окупації, зайняло лояльну позицію щодо радянської влади. Однак, значна частина євреїв емігрувала за кордон різними способами. Непримиренну позицію щодо радянської влади в Західній Україні зайняла ОУН, яка продовжувала підпільну боротьбу зі всіма окупантами західноукраїнських земель.

В політиці радянського керівництва на Станіславщині сформувалося непримирення ставлення щодо УГКЦ і ОУН. В духовній сфері пропагувалася ідеологія атеїзму, яка не визнавала діяльності греко-католицької церкви, яка підпорядковувалася Папі Римському. Переслідування священників проводилася

за надуманими звинуваченнями, метою яких було відокремлення вірних від впливу УГКЦ. Органам НКВС після ретельного вивчення стану справ вдалося нейтралізувати діяльність ОУН на Станіславщині. Шляхом диверсій і провокацій було паралізовано впливи Крайового проводу ОУН, що на деякий час призупинило діяльність низових осередків.

Поряд з тим, радянське керівництво намагалося здобути прихильність населення Станіславщини за рахунок економічних і культурних перетворень. Вона охопила усі сфери життєдіяльності міста. Протягом незначного проміжку часу були ліквідовані польські органи влади й основи приватної власності. Впроваджувала державна й колективна власність. Відбулися помітні зміни у сфері освіти, зокрема зі створенням Учительського інституту в Станіславі, який став першим вищим навчальним закладом на території області.

Все це призвело соціальних й національних змін на Станіславщині. Правлячий клас міжвоєнної Польщі, зокрема представники великої буржуазії, поміщики, державні чиновники, прокурори, судді, поліціянти й представники інтелігенції стали жертвами репресій, ув'язнень і депортацій. Найперше це стосувалося поляків, згодом євреїв і не обминуло й українців, серед яких найбільше постраждали члени політичних партій і особливо ОУН. Поряд з цим на територію колишніх польських воєводств прибуло з УРСР до 100 тис. радянських державних і партійних діячів. Вони в основному концентрувалися в містах Галичини. Унаслідок процесів радянизації відбулися помітні зміни в національній структурі населення Станіславщини. У містах поменшало поляків, кількість яких після війни впала до мінімуму. Натомість пожвавлення виробництва і зміни в сільському господарстві зі запровадженням колгоспів призвели до зростання кількості українців у містах і містечках Станіславщини.

Загалом слід зазначити, що соціально-економічні зрушення на Станіславщині були здійснені завдяки репресивній політиці більшовицького керівництва й негативно сприймалися українцями Станіславщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Опубліковані документи і матеріали:

1. Боротьба за возз'єднання Західної України з Українською РСР 1917–1939: Збірник док. і мат. К.: Наукова думка, 1979. 557 с.
2. Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи та матеріали (1921–1939). Івано-Франківськ: Вища школа, 1957. 317 с.
3. Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною / за заг. ред. Ю. Ю. Сливки. Київ: Наукова думка, 1989. 482 с.
4. Депортації українців та поляків: кінець 1939 – початок 50-х років (до 50-річчя операції «Вісла») / Упорядник Ю. Сливка. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 1998. 132 с.
5. Друга світова війна в історичній пам'яті України: матеріали Українського інституту національної пам'яті / відп. ред. І. Юхновський. Київ-Ніжин: Видав. ПП Лисенко Н. М., 2010. 247 с.
6. З історії колективізації сільського господарства західних областей Української РСР. Збірник документів і матеріалів / за ред. М. К. Івасюти. Київ: Наукова думка, 1976. 509 с.
7. З історії революційного руху у Львові 1917–1939 рр. Документи і матеріали. Л.: Каменяр, 1957. 189 с.
8. Західна Україна під большевиками. IX. 1939 – VI. 1941: Збірник / За ред. М. Рудницької. Наукове товариство ім. Т. Шевченка в Америці, Нью-Йорк, 1958.
9. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. Т. 1: (1939–1953) / Упоряд.: Т. Галайчак, О. Луцький, Б. Микитів, Л. Батрак-Плодиста, Ю. Сливка, Л. Федоришин; Ред. кол.: Ю. Сливка (відп. ред.), Т. Галайчак, О. Луцький. НАН України. К., 1995. 750 с. [Електронний ресурс] URL: <http://resource.history.org.ua/item/0015261>
10. Меморіальний комплекс «ДЕМ'ЯНІВ ЛАЗ»
Філіал Обласного музею визвольної боротьби імені Степана Бандери.

- [Електронний ресурс] URL: <https://www.karpaty.info/ua/uk/if/fr/ivano-frankivsk/museums/memory/>
11. ОУН у світлі постанов Великих Зборів, конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр.: збірник документів. Видання закордонних частин ОУН, 1955. 372 с.
 12. Радянський період 1939–1941 рр. Тюрма на Лонцького. Національний музей-меморіал жертв окупаційних режимів. [Електронний ресурс] URL: <http://www.lonckoho.lviv.ua/istoriya/istoriya-vyaznytsi/radyanskyj-period-1939-1941-rr>
 13. Радянські органи державної безпеки у 1939 – червні 1941 р.: документи ГДА СБ України / упорядн. В. Даниленко. Київ, 2009. 1311 с.
 14. Радянське Прикарпаття: документи і матеріали. Ужгород: Карпати. 1983. 243 с.
 15. Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. Другий том. Пер. з поль. Є. Петренка. К., 2005. 358 с.
 16. Становище трудящих Львова. 1917–1939 рр. Документи і матеріали. Л.: Вища школа, 1961. 231 с.
 17. Україна у XX столітті (1900–2000 рр.). Збірник документів і матеріалів. Київ: Вища школа, 2000. 350 с.
 18. Українська суспільно-політична думка в XX столітті. Документи і матеріали. / Упорядники Т. Гунчак, Р. Сольчашек. Б. м., 1983. Т. 1. 510 с.
 19. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в XX столітті. Документи і матеріали. Том 2. Книга 1 (1939 – 1945). Івано-Франківськ, 2009. 600 с.
 20. Drugi Powszechny Spis Ludności z dnia 9 grudnia 1931 r : wyniki ostateczne opracowania spisu ludności z dn. 9.XII.1931 r. w postaci skróconej dla wszystkich województw, powiatów i miast powyżej 20 000 mieszkańców Rzeczypospolitej Polskiej [Електронний ресурс] URL: <https://mbc.cyfrowemazowsze.pl/publication/17019>
 21. Polska-Ukraina. Trudna odpowiedź. Dokumentacja spotkań historyków (1994–2001). Kronika wydarzeń na Wołyniu i Galicji Wschodniej (1939–1945).

[Електронний ресурс] URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/18041/file.pdf>

22. Polska i Ukraina w latach trzydziestych – czterdziestych XX wieku. Nieznany dokumenty z archiwów służb specjalnych. Tom. 1. polskie podziemie 1939–1941. Lwów – Kołomyja – Stryj – Złoczów, Warszawa – Kyjów. 1998.
23. Polska w polityce międzynarodowej (1939–1945). Zbiór dokumentów. Tom 1: 1939. Opr. W. T. Kowalski. Warszawa, 1989. 464 s.
24. Життя релігійне в Польщі під окупацією 1939–1945. Metropolie Wileńska i Lwowska. Zakony. Katowice, 1992.

Опубліковані матеріали зі збірника документів:

«Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в XX столітті. Документи і матеріали. Том 2. Книга 1 (1939 – 1945)»:

25. Аналітична довідка невідомого автора про конфлікт в ОУН, с. 111.
26. Витяг з доповідної записки НКВС УРСР до НКВС СРСР про релігійні конфесії в західних областях України 10 квітня 1940 р., с. 67.
27. Витяг з наказу НКВС СРСР №001225 «Про запровадження єдиної системи оперативного обліку антирадянських елементів, виявлених агентурною розвідкою». 11 жовтня 1939 р., с. 32.
28. Витяг з наказу НКВС СРСР від 11 грудня 1939 року та наказу НКВС УРСР від 25 грудня 1939 року «Про оголошення штатів загальних в'язниць НКВС СРСР», с. 53.
29. Витяг з наказу про встановлення Червоною армією тимчасового органу влади в місті Станіславові. 20 вересня 1939 р. Радянська Україна (Станіславів). 1939. 26 вересня. С. 18.
30. Витяг з наказу про встановлення Червоною армією тимчасового органу влади в місті Станіславові, с. 18.
31. Витяг з постанови військової ради Українського фронту про затвердження обласних тимчасових управлінь на Прикарпатті, с. 20.
32. Витяг зі спецповідомлення заступника наркома внутрішніх справ СРСР В. Меркулова та наркома внутрішніх справ УРСР І. Серова наркому

внутрішніх справ СРСР Л. Берії про організацію міліцейського апарату в Західній Україні 9 жовтня 1939 р., с. 30.

- 33.Витяг із «Декларації прав українського громадянина», ухваленої учасниками Краківської всеукраїнської політичної конференції, про боротьбу за створення Української Самостійної Соборної Держави. с.156.
- 34.Витяг із виступу начальника облуправління НКВС по Станіславській області О. Михайлова на зборах обласного активу про підготовку виборів до Верховної Ради УРСР, с. 66.
- 35.Витяг із доповідної записки заступника наркома внутрішніх справ СРСР В. Меркулова та наркома внутрішніх справ УРСР І. Серова наркому внутрішніх справ СРСР Л. Берії про підсумки агентурно-слідчої роботи у Станіславській області. 3 жовтня 1939 р., с. 21.
- 36.Витяг із доповідної записки НКВС УРСР до НКВС СРСР про релігійні конфесії в західних областях України 10 квітня 1940 р. с. 67–70.
- 37.Витяг із постанови ЦК КП(б)У про затвердження питань, пов'язаних із встановленням більшовицької влади на Прикарпатті, с. 42.
- 38.Витяг із протоколу допиту члена Революційного Проводу ОУН (б), провідника Станіславського окружного проводу в 1938–1940 рр. Олександра Луцького (1910-1946 рр.) про підготовку антирадянського повстання на теренах краю, с. 139.
- 39.Витяг із телефонограми коменданта повітового постерунку польської поліції про становище в Станіславі, 12 – 15 вересня 1939 р., с. 15.
- 40.Вказівки наркома внутрішніх справ УРСР І. Серова начальнику УНКВС УРСР Станіславської області О. Михайлову про проведення репресивних заходів щодо греко-католицьких священиків. 18 вересня 1940 р. С. 99.
- 41.Директива наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берії про завдання оперативних груп НКВС при вступі радянських військ на територію Західної України та Західної Білорусії. 15 вересня 1939 р. С. 15.
- 42.Директива наркома внутрішніх справ УРСР І. Серова про проведення операції з ліквідації організацій ОУН у західних областях України, с. 107.

- 43.Директива наркома внутрішніх справ УРСР І. Сєрова щодо розвідувальної діяльності проти СРСР І. Поповича, 22 грудня 1939 р., с. 46.
- 44.Директива наркома внутрішніх справ УРСР І. Сєрова начальникам обласних УНКВС про активізацію оперативної роботи проти церковників і сектантів у західних областях України, с. 49.
- 45.Директива наркома державної безпеки УРСР П. Мешика начальникам УНКДБ західних областей про викриття та ліквідацію підпілля ОУН, с. 119.
- 46.Довідка 2-го відділу УДБ УНКВС Станіславівської області щодо греко-католицького духовенства. 23 листопада 1939 р. С. 40.
- 47.Доповідна записка заступника наркома внутрішніх справ СРСР В. Меркулова та наркома внутрішніх справ УРСР І. Сєрова наркому внутрішніх справ СРСР Л. Берії про агентурно-слідчу роботу в Західній Україні, с. 24.
- 48.Доповідна записка керівництва органів НКВС та НКДБ в Україні Л. Берії про результати роботи у колишніх польських воєводствах, створення агентурної мережі, арешти членів УНДО, ОУН та ін. 4 жовтня 1939 р. С. 27.
- 49.Доповідна записка наркома внутрішніх справ УРСР П. Мешика заступнику наркома державної безпеки СРСР Б. Кобулову про організацію роботи з ліквідації ОУН, с. 116.
- 50.Доповідна записка начальника Станіславівського управління НКВС О. Михайлова наркому І. Сєрову про виселення з області біженців з територій окупованих Німеччиною, с. 88.
- 51.Доповідна записка УПВ НКВС УРСР наркому внутрішніх справ УРСР І. Сєрову про підсумки переселення населення західних областей УРСР з 800-метрової прикордонної смуги, с. 80.
- 52.Доповідна записка УРСМ НКВС УРСР заступнику наркома внутрішніх справ УРСР М. Горлинському про організацію роботи органів міліції в західних областях України, с. 36.

- 53.3 директивного листа наркома державної безпеки УРСР П. Мешика начальникам УНКДБ західних областей України щодо боротьби з оунівським підпіллям, с. 135.
- 54.Записка наркома внутрішніх справ УРСР І. Серова начальнику ГЕУ НКВС СРСР Б. Кобулову про осіб, заарештованих у Західній Україні. 27 листопада 1939 р.
- 55.Записка наркома внутрішніх справ УРСР І. Серова начальнику ГЕУ НКВС СРСР Б. Кобулову про осіб, заарештованих у Західній Україні, с. 43.
- 56.Із доповідної записки начальника ОВ НКВС КОВО А. Міхеєва наркому внутрішніх справ УРСР І. Серову про виявлення листівки-звернення антирадянського спрямування. 6 липня 1940 р. С. 89.
- 57.Із орієнтування УДБ НКВС УРСР про історію та сучасний стан Організації українських націоналістів, с. 74.
- 58.Із повідомлення наркома внутрішніх справ УРСР І. Серова наркому внутрішніх справ СРСР Л. Берії про роботу оперативно-чекістських груп у Західній Україні, с. 33.
- 59.Наказ НКВС СРСР про організацію органів НКВС у Західній Україні. 6 листопада 1939 року. С. 38.
- 60.Наказ НКВС УРСР про усунення недоліків у веденні справ на порушників державного кордону, с. 64.
- 61.Огляд діяльності органів НКВС у західних областях УРСР у січні – червні 1941 р., с. 147.
- 62.Ордер на арешт греко-католицького священика Андрія Бандери, с. 134.
- 63.Повідомлення наркома внутрішніх справ УРСР І. Серова наркому внутрішніх справ СРСР Л. Берії та начальнику відділу ГУДБ НКВС СРСР П. Федотову про ліквідацію організацій ОУН у Західній Україні. 30 вересня 1940 р. С. 100.
- 64.Постанова Політбюро ЦК КП(б)У про затвердження перших секретарів райкомів партії Станіславівської області та звільнення їх із займаних посад в інших областях УРСР, с. 60.

- 65.Постанова Станіславівського обласного виконавчого комітету і обкому КП(б)У про перспективи організації колгоспів на Прикарпатті, а також про факти саботажу колективізації, с. 71.
- 66.Постанова Станіславівського обласного тимчасового управління у відповідь на відозву Львівського тимчасового управління про скликання Народних Зборів Західної України. 4 жовтня 1939 р. Радянська Україна (Станіславів). 1939. 5 жовтня. С. 26.
- 67.Постанова Станіславівського обласного тимчасового управління у відповідь на відозву Львівського тимчасового управління про скликання Народних Зборів Західної України, с. 26.
- 68.Постанови II Великого збору ОУН (б), с. 121.
- 69.Протокол допиту батька Степана Бандери – священика Андрія Бандери, с. 141 –143.
- 70.Протокол засідання бюро Станіславівського обкому КП(б)У про обов'язкову паспортизацію населення в області та виявлення опозиційно налаштованих до радянської влади осіб. 13 лютого 1940 р. с. 62.
- 71.Протокол засідання бюро Станіславівського обкому КП(б)У про обов'язкову паспортизацію населення в області та виявлення опозиційно налаштованих до радянської влади осіб, с. 62.
- 72.Протокол засідання бюро Станіславівського обкому КП(б)У про підготовку учительських кадрів в області, с. 106.
- 73.Роз'яснення ГУРКМ НКВС СРСР до інструкції про порядок видачі тимчасового посвідчення для проживання на території СРСР біженцям, яких направлено на роботу за нарядами наркоматів, с. 52.
- 74.Спецповідомлення заступника наркома внутрішніх справ СРСР В. Меркулова наркому внутрішніх справ СРСР Л. Берії про роботу оперативних груп НКВС у Західній Україні, 3 жовтня 1939 р., с. 19.
- 75.Спецповідомлення заступника наркома внутрішніх справ СРСР В. Меркулова та наркома внутрішніх справ УРСР І. Сєрова начальнику секретаріату НКВС СРСР С. Мамулову про кількість осіб, заарештованих у Західній Україні, с. 23

76. Спогади колишнього в'язня про стиль допитів слідчими НКВС у Станіславській тюрмі, с. 153.
77. Стенограма засідання бюро Станіславського обкому КП(б)У в зв'язку з доповідною запискою начальника УНКВС Михайлова щодо виправдання обласним судом оунівця Білоусова, с. 93.
78. Уривок зі звіту партійного керівництва Станіславської області про методи встановлення радянської влади на Прикарпатті, а також про підготовку виборів до Верховної Ради УРСР та СРСР. 17 вересня 1939 р. – 30 січня 1940 р., с. 54.
79. Шифротелеграма УНКВС по Станіславській області наркомун внутрішніх справ СРСР Л. Берії щодо політичних настроїв на Прикарпатті, с. 57.

Спогади:

80. Дрогомирецький І. В'язнем під трьома режимами. Івано-Франківськ, 2003.
81. Комар Л. Процес 59-ти 2-ге вид., виправлене, Львів, 1997.
82. Мечник С. Під трьома окупантами: Спогади українського революціонера-підпільника. Лондон: Накл. Укр. Вид. Спілки, 1958. 208 с.
83. Ольшанський Т. Колись у Станіславові... Івано-Франківськ. Вид-во Дискурс. 2016. 272 с.
84. Шумук Д. Пережите і передумане. Спогади й роздуми українського дисидента-політв'язня з років блукань і боротьби під трьома окупаціями України (1921–1981) / Передмова Н. Світличної. Детройт, 1983. 536 с.

Монографії, статті, брошури

85. Андрухів І. О., Француз А. Й. Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939–1959 роки. Івано-Франківськ. 2008. 335 с.
86. Андрухів О. І. Історико-правова характеристика «першої радянзації» західноукраїнських земель (1939–1941 рр.). *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2015. №11. С. 45–51. [Електронний ресурс] URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2015_11_8.

- 87.Бабій Б. М. Возз'єднання Західної України з Українською РСР. Київ: Видво АН УРСР. 1959. 193 с.
- 88.Баран В. К. Україна: західні землі: 1939–1941 рр. Луцьк, 2009. 448 с.
- 89.Баранський К. Станиславів до і після 1919 року. Івано-Франківськ. 2009. 102 с.
- 90.Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953 : сусп.-політ. та іст.-прав. аналіз : у 2 кн. Київ : Либідь. 1994. Кн. 1. 1994. 424 с. [Електронний ресурс] URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002087>
- 91.Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз : у 2-х кн. К. 1994. Кн. 1. 426 с.
- 92.Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. Кн. 2. Документи та матеріали. К. 1994. 688 с.
- 93.Бондарук Л., Зек Б., Яцечко-Блаженко Т., Кривавий слід НКВД: розстріли політичних в'язнів в західноукраїнських тюрмах у 1941 році [Електронний ресурс] URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/statti/kryvavyu-slid-nkvd-rozstrily-politychnyh-vyazniv-v-zahidnoukrayinskyh-tyurmah-u-1941-roci>
- 94.Боцорків В. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська Держава (1939–1950). За ред. О. Турія, Львів 2005, с. 45.
- 95.Брицький П. П. Україна у Другій світовій війні (1939–1945 рр.). Чернівці, 1995. 114 с.
- 96.Бугай М. Ф. Депортації населення з України (30–50-ті роки) .*Укр. іст. журн.* 1990. №10. С. 32–38.
- 97.Війна змінила все. Станіслав та станіславщина в період війни, окупації і визволення. 1939–1945. Ред. Адам Останек, Петро Гаврилишин. Варшава – Івано-Франківськ, 2019.
- 98.Гаврилів І. О., Більшовицький терор на західноукраїнських землях у 1939–1941 рр. [Електронний ресурс] URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/992ed070-4254-4938-ad8f-89af556907a6/content>

99. Гаврилів Б., Арсенич П., Процак Р. Літопис Івано-Франківська (Станіслава). Історична хроніка міста з 1662 року. Івано-Франківськ. Нова Зоря. 1998. 136 с. [Електронний ресурс] URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Havryliv_Bohdan/Litopys_Ivano-Frankivska_Stanislava_Istorychna_khronika_mista_z_1662_roku.pdf?
100. Гуменюк Т. І. Західноукраїнські землі в 1939–1941 рр.: історіографічний аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України». Львів, 2007, 20 с.
101. Дмитрук В. Політика радянської влади щодо населення Західної України у 1939–1941 рр.: суть і наслідки. *Україна – Польща: важкі питання*. Т. 4 : матеріали IV Міжнар. семінару істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни» (Варшава, 8–10 жовт. 1998 р.). Варшава, 1999. С. 70–90.
102. Достоевська Л. Історія Станиславова–Івано-Франківська з часу заснування до 1995 року. [Електронний ресурс] URL: <http://stanislaw.in.ua/statti/Istoriija-Stanyslavova-Ivano-Frankivska>
103. Ісаюк О. Царство абсурду на Західній Україні. Львів після приходу «совєтів». [Електронний ресурс] URL: <https://nv.ua/ukr/publications/tsarstvo-absurdu-na-zahidnij-ukrajini-lviv-pislja-prihodu-sovjetiv-71961.html>
104. Історія народного господарства Української РСР: [у 3 т.], 4-х кн. / гол. редкол. І. І. Лукінов. Т. 3. Київ: Наукова думка, 1985. Кн. 1. 464 с.
105. Карпус З. Втрати населення в Західній Україні у 1939–1941 рр. *Україна – Польща: важкі питання*. Т. 5 : матеріали V Міжнар. семінару істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни», 2001. К. : [б. в.], 2001. С. 139–149.
106. Кваснюк Я. Б., Чорненький Р. В., Гаврилишин П. М. Військові некрополі Станиславова–Івано-Франківська (1809–2020 рр.): монографія. Брустури. Вид-во: Дискурс, 2022. 480 с.

107. Ковалюк В. Культурологічні та духовні аспекти «радянзації» Західної України. (вересень 1939–червень 1941 рр.) *Укр. іст. журн.* 1992. № 2–3. С. 5.
108. Ковалюк В. Р. Західна Україна на початку Другої світової війни. *Укр. іст. журн.* 1991. № 9. С. 30–42.
109. Кондратюк К. Втрати населення Західної України у 1939–1941 рр. *Україна–Польща: важкі питання.* Луцьк, 2001, т. 5.
110. Кондратюк К. Новітня історія України 1914–1945 рр. Львів, 2018, 340 с.
111. Кондратюк К., Лучаківська І. Західноукраїнська інтелігенція у перші роки радянської влади (вересень 1939 – червень 1941). *Вісник Львівського університету. Серія історія.* Львів, 1998. Вип. 33. С. 178.
112. Кондратюк К. Репресії органів НКВС проти населення західних областей України (1939–1941). *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету ім. І. Франка.* Львів, 2000. Вип. 3.
113. Краузе С. В. Монети і грошовий обіг Галичини. Короткий науково-популярний історико-економічний огляд. Коломия. 2000. 135 с.
114. Литвин М., Луцький О., Науменко К., Західні землі України. Львів. 1999.
115. Левицька О. Методи радянзації Західної України у 1939–1940 рр. [Електронний ресурс] URL : http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=35387&print=Y
116. Луцький О. Львів під радянською окупацією 1939–1941 рр. [Електронний ресурс] URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/67207/04-Lutskyi.pdf?sequence=1>
117. Мрака І. Б. Червона армія очима львів'ян восени 1939 р. *Укр. іст. журн.* 2016. №1. [Електронний ресурс] URL: <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/01/08-Mraka.pdf>

118. Несторович В. Українські купці і промисловці в Західній Україні. 1920 – 1945. Торонто – Чікаго. 1977. 342 с.
119. Плющ В. Боротьба за Українську державу під советською владою. Лондон: Українська видавнича спілка, 1973. 125 с.
120. Прокоп М., Україна і українська політика Москви. Сучасність. 1981. Ч. 1.
121. Пхиденко І. Похід Червоної армії в Західну Україну у вересні 1939 року. [Електронний ресурс] URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153584143.pdf>
122. Романів О. Західноукраїнська трагедія. 1941. Третє видання. Львів: НТШ, 2008. 428 с.
123. Романів О., Федущак І. Західноукраїнська трагедія 1941 р. Друге видання. Львів ; Нью-Йорк, 2003. 428 с.
124. Рубльов О. С., Чеченко Ю. А. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції. 20-ті – 50-ті роки ХХ ст. Київ, 1994.
125. Рубльов О. С., Черченко Ю. А. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції. 20-ті–50-ті рр. ХХ ст. *Укр. іст. журн.* 1991. № 5. С. 17–28.
126. Рябошапко Л. І., Порушення політичних і особистих прав національних меншин Західної України (1939–1941). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2000. № 2. С. 85-92.
127. Сергійчук В. Правда про «золотий вересень» 1939-го. Київ: Укр. Видавн. Спілка, 1999. 128 с.
128. Сливка Ю. Ю. Сторінки історії КПЗУ. Львів: Каменяр. 1989. 91 с.
129. Сорока Ю. Населення Західної України у 1939–1941 рр.: депортації, заслання, вислання. *Етнічна історія народів Європи*. Вип. 12. 2011. С. 16–20. [Електронний ресурс] URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2001/12/articles/3.pdf>
130. Україна-Польща: важкі питання. Т. 5. *Матеріали V міжнародного семінару істориків «Україно-польські відносини під час Другої світової війни»*. Луцьк, 27-29 квітня, 1999.

131. Ярош Б. О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях. 30-ті–50-ті рр. XX століття (історико-політологічний аспект). Луцьк: Надстир'я. 1995. 175 с.
132. Białe plamy – czarne plamy. Sprawy trudne w relacjach polsko-rosyjskich (1918–2008). Pod. red. A. D. Rotfelda i A. W. Tolkunowa. Warszawa, 2010.
133. Bonusiak W. Radziecki aparat okupacyjny we Lwowie w latach 1939–1941. *Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura*. Pod red. K. Karolczaka, Kraków, 2002, t. IV: Studia z dziejów Lwowa.
134. Ciesielski S. Masowe deportacje radzieckie w okresie II wojny światowej. Wrocław : Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego: WTMH, 1994.
135. Eberhardt P. Przemiany narodowościowe na Ukrainie w XX wieku. Warszawa, 1994.
136. Grzelak Cz.. Kresy w czerwcu. Agresja Związku Sowieckiego na Polskę w 1939 roku. Warszawa, 1998.
137. Hryciuk G. Polacy we Lwowie 1939. Życie codzienne. Warszawa, 2000.
138. Jaracz A. Losy rodzin oficerów i podoficerów Wojska Polskiego w ZSSR w czasie II wojny światowej. *Zbrodnie NKWD na obszarze województw wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej. Materiały I Międzynarodowej Konferencji Naukowej*. Redakcja naukowa: Bogusław Polak. Koszalin. 1995.
139. Jaracz A. Trzecia i czwarta deportacja polskiej z Kresów Wschodnich w głąb ZSRR (1940–1941). *Rocznik Koszaliński*. Nr 24. Koszalin, 1994.
140. Komar W. Miasto Stanisławów pod sowiecką i niemiecką okupacją. *Scripta Historica*. Słupsk. 2015. Nr21. S. 187–196.
141. Kowalska E. Przeżyć, aby wrócić! Polscy zesłańcy lat 1940–1941 w ZSRR i ich losy do roku 1946. Warszawa. 1998.
142. Mazur G. Polityka władz sowieckich w stosunku do ludności Ukrainy Zachodniej w latach 1939–1941: istota i następstwa. *Polska-Ukraina: trudne pytania*. t. 4. 134 s.

143. Polożenie ludności polskiej na terytorium ZSRR i wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej w czasie II wojny światowej. Toruń, 1990.
144. Polska-Ukraina: trudne pytania. t. 4, materiały IV międzynarodowego seminarium historycznego «Stosunki polsko-ukraińskie w latach II wojny światowej». Warszawa. 8-10 października. 1998.
145. Polska-Ukraina: trudne pytania, t. 5, materiały V międzynarodowego seminarium historycznego «Stosunki polsko-ukraińskie w latach II wojny światowej». Warszawa. 27-29 kwietnia. 1999.
146. Polska-Ukraina: trudne pytania, t. 6, materiały VI międzynarodowego seminarium historycznego «Stosunki polsko-ukraińskie w latach II wojny światowej». Warszawa, 3-5 listopada. 2000.
147. Popiński K., Kokurin A., Gurjanow A.. Drogi śmierci. Ewakuacja więźniów sowieckich z Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej w czerwcu i lipcu 1941. Warszawa. 1995.
148. Siedlecki J. Losy Polaków w ZSRR w latach 1939–1986, Warszawa, 1990.
149. Tucholski J. Katyń – liczby i motywy. Zbrodnie NKWD na obszarze województw wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej. *Materiały I Międzynarodowej Konferencji Naukowej*. 14 grudnia 1995. Redakcja naukowa: Bogusław Polak. Koszalin, 1995.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

11 жовтня 1939 р. у Станіславі на площі перед поштампом відбувся мітинг присвячений виборам до Народних Зборів Західної України (на фото).

Джерело:

Війна з фондосховища. Яким був Станіслав у 1939–1945 роках (ФОТО).

[Електронний ресурс] URL: <https://report.if.ua/istoriya/vijna-z-fondoshovyshchayakym-buv-stanislav-u-1939-1945-rokah-foto/>

ДОДАТОК Б
СКЛАД БЮРО ОБКОМУ КП(б)У І ОБЛВИКОНКОМУ
ПО СТАНІСЛАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ
на 27 листопада 1939 р.

- 1) Груленко М. В. – перший секретар обкому КП(б)У, увільнивши його від роботи другого секретаря Кам’янець-Подільського обкому КП(б)У;
- 2) Грушецький І. С – другий секретар обкому КП(б)У, увільнивши його від роботи третього секретаря Дніпропетровського обкому КП(б)У;
- 3) Ємець І. І. – третій секретар обкому КП(б)У, увільнивши його від роботи першого секретаря Осипенківського міськкому КП(б)У Запорізької області;
- 4) Костюк В. А. – секретар обкому КП(б)У по пропаганді, увільнивши його від роботи секретаря Ворошиловградському обкому КП(б)У;
- 5) Міщенко В. С – секретар обкому КП(б)У по кадрах, увільнивши його від роботи другого секретаря Кам’янець-Подільського міськкому КП(б)У;
- 6) Козенко М. М. – голова облвиконкому, увільнивши його від роботи заступника голови Дніпропетровського облвиконкому;
- 7) Євтушенко І. М. – редактор обласної газети “Радянська Україна”, увільнивши його від роботи зав. партвідділу газети “Соц. Харківщина”;
- 8) Тронько П. Т. – перший секретар обкому ЛКСМУ, увільнивши його від роботи другого секретаря Сумського обкому ЛКСМУ;
- 9) Михайлов О. Н. – начальник УНКВС, увільнивши його від роботи начальника УНКВС Кам’янець-Подільської області;
- 10) Ридченко П. П. – перший секретар Станіславського міськкому КП(б)У, увільнивши його від роботи першого секретаря Теплянського райкому КП(б)У Ворошиловградської області.

Облвиконком по Станіславській області:

- 1) Козенко М. М. – голова облвиконкому;
- 2) Груленко М. В. – перший секретар обкому КП(б)У;
- 3) Грушецький І. С – другий секретар обкому КП(б)У;

4) Куш М. К. – заступник голови облвиконкому, увільнивши його від роботи заст. голови Полтавського облвиконкому.

5) Четверик П. П. – секретар облвиконкому, увільнивши його від роботи секретаря Кам'янець-Подільського облвиконкому;

6) Євтушенко Т. М. – нач. облземвідділу, увільнивши його від роботи директора Харківського бурякотресту;

7) Шкалубіна У. М. – заступник начальника облземвідділу;

8) Найдено В. С. – зав. облфінвідділу, увільнивши його від роботи заст. зав. фінвідділу Полтавської області;

9) Савицький І. В. – зав. облздороввідділу, увільнивши його від роботи заст. зав. відділу народної освіти Харківської області;

10) Дигун М. Н. – зав. відділу народної освіти, увільнивши його від роботи заст. зав. відділу народної освіти Харківської області

11) Михайлов О. Н. – начальник УНКВС.

Джерело:

Витяг із постанови ЦК КП(б)У про затвердження питань, пов'язаних із встановленням більшовицької влади на Прикарпатті. 27 листопада 1939 р. [37].

ДОДАТОК В

СПИСОК

перших секретарів райкомів партії Станіславівської області та звільнення їх із займаних посад в інших областях УРСР станом на 13 лютого 1940 р.

Мельника В. М. – Перемишльського, звільнивши його від обов’язків першого секретаря Чемеровецького райкому КП(б)У Кам’янець-Подільської області,

Автухова І. П. – Богородчанського, звільнивши його від обов’язків начальника політвідділу молм’ясорадгоспу “Горняк” Сталінської області,

Овчаренка Є. Г. – Більшівцівського,

Горобцова О. М. – Болехівського, звільнивши його від обов’язків першого секретаря Дергачівського райкому КП(б)У Харківської області,

Вороніча Т. Р. – Букачівського, звільнивши його від обов’язків другого секретаря П’ятихатського райкому КП(б)У Дніпропетровської області,

Сологуба Ф. Г. – Бурштинського, звільнивши його від обов’язків начальника політвідділу зернорадгоспу “Керменчик” Сталінської області,

Машкіна А. І. – Вигодського, звільнивши його від обов’язків третього секретаря Амур-Н.-Дніпровського райкому КП(б)У Дніпропетровської області,

Бабенка О. С. – Войнилівського, звільнивши його від обов’язків другого секретаря Софієвського райкому КП(б)У Дніпропетровської області,

Цимбаліста П. Й. – Галицького,

Симоненка А. Я. – Гвіздецького,

Беруцу Н. І. – Городенківського, звільнивши його від обов’язків першого секретаря Меджибівського райкому КП(б)У Кам’янець-Подільської області,

Вереснева Я. З. – Делятинського, звільнивши його від обов’язків другого секретаря Держинського райкому КП(б)У м. Харкова,

Демчука Д. М. – Долинського, звільнивши його від обов’язків першого секретаря Довжокського райкому КП(б)У Кам’янець-Подільської області,

Калюжного Т. Т. – Жаб’ївського,

Черепяху Н. Ф. – Жовтневого, звільнивши його від обов’язків першого секретаря Липецького райкому КП(б)У Харківської області,

Фатеева І. Д. – Заболотівського, звільнивши його від обов’язків третього секретаря Криворіжського міськкому КП(б)У Дніпропетровської області,

Ольховського Ф. М. – Калуського,

Удовика А. В. – Коломийського, звільнивши його від обов’язків першого секретаря В. Бурлуцького райкому КП(б)У Харківської області,

Конченка М. С. – Коршівського,

Фіалковського В. А. – Косівського, звільнивши його від обов’язків першого секретаря Ворошилівського райкому КП(б)У м. Одеси,

Солодилова М. К. – Кутського, звільнивши його від обов’язків першого секретаря Чернівецького райкому КП(б)У Вінницької області,

Базанова І. Г. – Ланчинського, звільнивши його від обов’язків начальника політвідділу молм’ясорадгоспу “Горняк-1” Сталінської області,

Даниленка Ю. П. – Лисецького,

Терещенка С. І. – Надвірнянського,
 Уксусова А. А. – Новичанського,
 Демідова П. Й. – Обертинського, звільнивши його від обов'язків другого секретаря Ново-Псковського райкому КП(б)У Ворошиловградської області,
 Криворучка А. С. – Отинянського,
 Мазуленка М. П. – Рогатинського,
 Зеленьюка І. С. – Снятинського,
 Голенка Г. С. – Солотвинського,
 Плеченка І. П. – Станіславського,
 Шершикова Д. А. – Тлумачського, звільнивши його від обов'язків першого секретаря Базалійського райкому КП(б)У Кам'янець-Подільської області,
 Абрамова М. І. – Чернелицького, звільнивши його від обов'язків першого секретаря Зміївського райкому КП(б)У Харківської області,
 Кришу Л. Я. – Яблонівського, звільнивши його від обов'язків другого секретаря Ново-Московського райкому КП(б)У Дніпропетровської області,
 Андреева С. М. – Яремчанського, звільнивши його від обов'язків третього секретаря Лозівського райкому КП(б)У Вінницької області,

Джерело:

Постанова Політбюро ЦК КП(б)У про затвердження перших секретарів райкомів партії Станіславівської області та звільнення їх із займаних посад в інших областях УРСР від 13 лютого 1940 р. [64].

ДОДАТОК Г

ЛИСТІВКА ОУН

Дорогі бойці Червоної Армії

Не слухайте проклятих більшовиків, що посиляють вас на гарматне м'ясо щоб ви бились за комунізм і за СТАЛИНА гнобителя усіх народів СРСР.

Не вірте в їх слова що голосять рівність, бо це брехня. Вони хочуть навести у нас комунізм, засліпити нам очі своїми правами і щасливим життям трудящих.

Дорогі бійці оберніть зброю що маєте в руках проти гнобителів України, проти проклятих більшовицьких наїздників, що напали на Україну, знищили край, віру і народ.

Геть з комунізмом, геть з більшовиками, смерть СТАЛИНУ. Хай живе вільна Україна.

Джерело:

Радянські органи державної безпеки у 1939–червні 1941 р.: документи ГДА СБ України / Упоряд. В. Даниленко, С. Кокін. К. С. 310–311 [13].

ДОДАТОК Д

Оновлений склад Львівської крайової ексекутиви ОУН, ув'язнений підрозділами НКВС у вересні – жовтні 1940 р.

1. МАКСИМІВ Іван Андрійович – 1913 р. н., колишній студент Львівського університету, член ОУН з 1932 р., був засуджений польською владою за націоналістичну діяльність. У жовтні 1939 р. він утік на німецьку територію. У грудні 1939 р. Краківським центром ОУН його було переправлено в СРСР для зв'язку з Львівською крайовою ексекутивною ОУН. З лютого місяця він очолював керівництво молодіжними організаціями ОУН у м. Львові, а з 1 вересня 1940 р. він увійшов до оновленого складу крайової ексекутиви, як керівник організаційного відділу.

2. МАТВІЙЧУК Микола Михайлович – 1909 р. н., науковець Львівського Ветеринарного інституту, начальник відділу розвідки крайової ексекутиви. За даними НКВС він також був резидентом німецької розвідки.

3. БОВК Микола Андрійович – 1914 р. н., лаборант Львівського університету, керівник відділу пропаганди крайової ексекутиви ОУН та Львівської обласної організації.

4. КОВАЛЮК Володимира Тимофіївна – 1915 р. н., дочка священика, бібліотекар Львівської філармонії, керувала жіночим відділом крайової ексекутиви та містила конспіративну квартиру для закордонних кур'єрів ОУН.

5. ДУМАНСЬКИЙ Михайло Іванович – 1915 р. н., емісар одного з керівників Краківського центру ОУН(б) та агент німецької розвідки, а також заступник керівника відділу розвідки крайової ексекутиви. Його було аарештовано за підробленим паспортом на прізвище «Берест», виданим йому Гестапо.

6. БЕРЕЗІВСЬКИЙ Кость-Арпад Амброзійович – 1914 р. н., колишній студент Львівського університету. За приналежність до ОУН він був засуджений польською владою на 14 років в'язниці та звільнений із приходом Червоної Армії. Він був керівником українських націоналістичних студентських організацій.

7. ГРИЦАЙ Марта Теодорівна, 1920 р. н., студентка Львівського університету. Заступниця керівника кур'єрського зв'язку крайової ексекутиви та шифрувальниця. Вона на своїй квартирі зберігала шифри, ключі до них та зашифровані дані про склад організації та склади зброї. Ці зашифровані документи вилучено НКВС під час її арешту.

8. ГОРБАЛЬ Роман Томашевич, 1919 р. н., інструктор фізичної підготовки спортивного товариства «СПАРТАК». Заступник керівника Львівського міського округу ОУН.

Джерело: [63, с. 101].